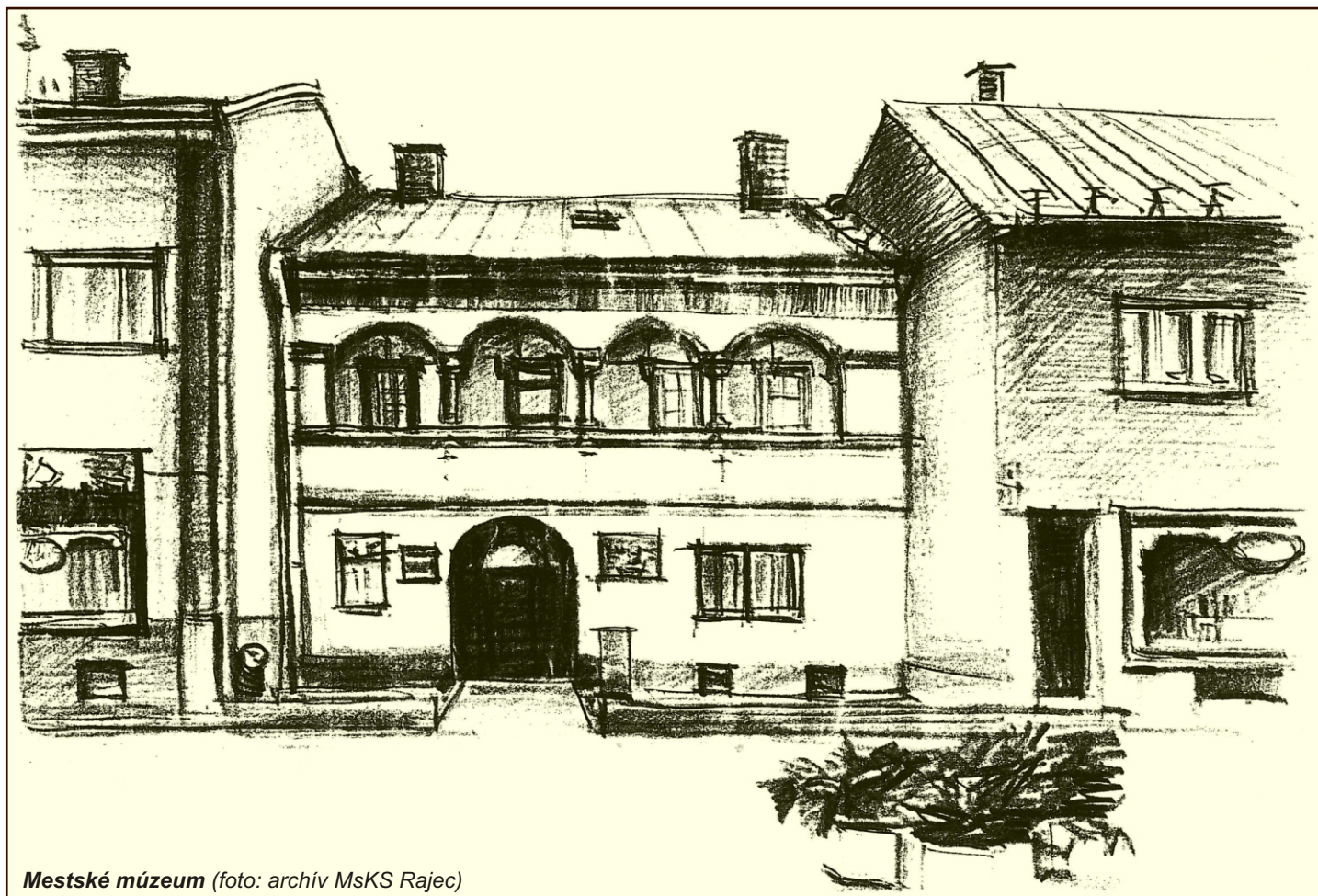

SPRAVODAJCA

MESTSKÉHO MÚZEA V RAJCI

2010

Mestské múzeum (foto: archív MsKS Rajec)

JURAJ SLOTA
V SLOVENSKÝCH DEJINÁCH

ČRIEPKY
Z KRONIKY RAJCA

4. časť

HISTÓRIA VÝSKUMU FAUNY
MOTÝĽOV RAJECKEJ DOLINY

II. časť

VZBURA PRI
KRAGUJEVACI

RAJECKÝ NÁREČOVÝ
SLOVNÍK

4. časť

MONITORING
NETOPIEROV
V PODKROVIACH
SAKRÁLNYCH OBJEKTOV
DEKANÁTU RAJEC

SLOVENSKÝ NÁRODNÝ UČITEL

ROK JUBILÁRNY CYRILLO-METHODEJSKÝ 1863.

Ročník II. V Trenčine, dňa 1. ladna. Číslo I.

Vychádza každých 14 dní v jednom štvorcovom háčku s prílohou. Jedného 8-ového pol háčku raz „školy domácej“ a raz „Zrkadla maľučkých“. — Cena predplatáča bude na celý rok s poštou: 4 sl. 40 kr.; na polroka: 2 sl. 20 kr.; na štvrtroka: 1 sl. 10 kr.; bez pošty na celý rok: 4 sl.; na polroka: 2 sl.; na štvrtroka: 1 sl. 5 kr. — Predplatáča vezme ako aj tie odd. prísne, aby len k nim v listoch vzťahujú sa ostatné hlásy. Hľadajte mať Je Tušáka, posláka, pošta Trenčín.

Slováci Bratia!

S úsvitom jubilárneho roku Cyrillo-Methodejského voľno nám je prikročiť po uplynutí viac neželi jedného roku k ďalšiemu vydávaniu „Slovenského národného učiteľa.“

Prečo list tento tak dŕho na svetlo nevychádzal, veľacestným obecnstvu slovenskému aspoň z čiastky už z čísla „Pečbudiťských Vedomostí“ p. r. známo jest.

Ochod náš na faru tužinskú zaiste a marné vyjednávanie s tlačiarom nitranským, tyto dve okolnosti hlavnú mešú jeho opozdenia vnu.

Vidiac že Nitra, má slovenská, pre nedostatok riadnej tlače sídlom, „Slov národ učiteľa“ byť nemôže, obrátili sme sa skutočne, podľa umiernenia svojého, do Požony, a učinili posredníctvom Dr. práva zemského pravotára p. M. Mudroňa s p. A. Schreiberom, majiteľom knihtačiarne, smlúvu straniva časopisu svojého.

Lež priamo keď chýstame zaslať rukopis prvého čísla do Požony, zavíta k nám draší náš brat Štefan z Púžiny, spolupracovník „Slov národ učiteľa“, a radostnú prináša zprávu, že už i v Trenčine tlačiareň sa nachádza, a zaopatrená súc písomom dokonálým. Už i účinnosť svoju započala, a preto žeby dobre a národnému slovenskému životu v Trenčansku veľmo prospěšné bolo, keďby sme „Slov národ učiteľa“ nie v Požonu ale radšej v Trenčine vydávali, dokládajú, že draší národovci naši v Trenčine a jeho okolí hojná jak duchavnú tak hmotnú pomoc jemu pri-

riekajú; zároveň však vyzývajú nás, aby sme podľa návrhu p. prof. Machavlyho, v listu jeho odo dňa 20. února nám učiněného, obrátili sa k p. Dr. Radlinskému a naklonili ho, hľadeli k tomu, aby ku blahu národa nášého, ktoré též len na základe nie trhaná a rozlučovania ale spojovania a sústredenia síl duchovných i hmotných možné jest, vzdal sa redigovania a vydávania „Priateľa školy a literatury“, postúpil ho nám k spojeniu so „Slov. národným učiteľom“ a predplatiteľov i dopisovateľov svojich laskave preniesel na nás, aby Slováci napozatým nie dva ale len jeden mali pedagogický časopis, ktorýby dostatočný bol, vyhovet všetkým duchovným potrebám národného učiteľstva nášého.

Vest pána Závodníka o knihtačiarstvu trenčanskom nielen jako Slováci, ktorý nad každým i tým najmenším krokom osvety národa svojého ku predu plesá, ale i jako Hajčanovi, teda synovi trenčanskej stoličky, nad mieru milá, ježok i otázka slúčenía dvoch našich dosavadných pedagogických listov v jednom zarazila zas v jej behu záležitosť našu časopisnú a do nového priviedla ju stadium.

My sme nemeškali ihneď písať p. Dr. Radlinskému s dôrazom, jaký len možný bol srdcu našiemu laskou k národu najčerejšou, najprirnejšou roznetenému. Výsledok listu nášého bol prešidúci. P. Dr. nielen že zvolil k slúčeniu časopisov rečených, ale i dva rázy posebe vyzval nás k osobnej návšteve do Kút, aby sme vec náležite vyvaril a

Juraj Šlota v mladšom veku

Časopis Národný učiteľ s prílohou Zrkadlo maľučkých

Kostol vo Voderadoch

13. V. 1862.

Audrójka mój dech!

Čas jest, aby sme už raz z nečinnosti našej povstali ja i Ty. Škod v nabeprečenenom živote postavený, ale o pomu svojich dielok svojich. Kto nie hodov, aby ho zem nosila, kto zachvilom svojím a osobným i záme, my idie, hluchým zstáva k úplnému v klauze národa nepúšťa ho v bielo jeho.

Pravda je, Slovacko budi sa! za smutného, mlacera životného, sa práca v celých kónatoh a kónatoh kónatoh stromu tohoto, v národe našom ubohom, smutnom, nevvedomiam osobnosti svojí obličienom! nikdy bolko predtých, svedcových, neposlavalo uposťelov a učencov; nikdy pred tým nestýchal svet a bába kónatoh, svedcov ľudskovom, kónatoh v kónatoh, nielen od vzdialených časti a národov Európy social nepoznáto, ale i od najbližších susedov a spolukonjanov, nadstátoť sa s nami usnu, prijúvich, docela ignorovaného a opozitného, ale ani to sa zapríčlná, že do časa kónatoh Karla V. kónatoh a vybojca kónatoh nikdy sa kónatoh tak stobrov a kónatoh tvoren na nás nedivalo; nikdy pokolná moci slako, vjm napnutom duchovných i hmotných síl, tajne kónatoh parti nám postli nevinnému, spravodlivému, zblinému kónatoh slovenskému nena, mchaly sa, nehládaly nikdy tak stobrov a vyzubne, tak postlji a nepostljiými dialektov, jejich dšstojnými prostriedky, jako kónatoh. Keo Karlovu s kónatohov, zda sa, i kónatoh spojila sa naproti nám a zindila nás jako za čaroh kónatoh kónatoh.

Slovák ľahkoverný, deko v polibica, pravosťidný neakusonec, nabína vpravení a beztrosnosť, velmi ľahko otáca plachetnu ľad

M 84 A 26

List Radlinskému

JURAJ SLOTA V SLOVENSKÝCH DEJINÁCH – životopis

Slovenský rímsko-katolícky kňaz, gymnaziálny učiteľ, spolkový pracovník i redaktor s hlbokým vzťahom k susednej Morave, širiteľ osvety a vzdelanosti medzi ľuďmi, prívrženec kollárovského hnutia. **Juraj Slota** (* 14. marec 1819 Rajec – † 4. október 1882 Leopoldov), rodák z malého mestečka v Trenčianskej župe mal veľmi ťažké detstvo i mladosť.

Narodil sa v početnej roľníckej rodine, dospelosti sa však z desiatich detí dožila len sestra Mária a mladší Juraj. Otca stratil necelý rok po narodení a matka sa o dva roky znova vydala za Jána Ďurjana, ktorý bol kuchárom u zemianskej rodiny Pongrácovcov a neskôr spoločne s Jurajovou matkou, sa starali o hostinec, spojený s mýtnou stanicou.

V Rajci Juraj Slota navštevoval dvojočnú ľudovú školu, kde sa začal venovať hre na husle a spevu. Ako osemročný (v šk. roku 1827/28) nastúpil na šesťtriedne františkánske gymnázium s vyučovacím jazykom latinským v Žiline, ďalšie dva ročníky vyučoval v Bratislave na benediktínskom gymnáziu, kde sa vyučovalo v nemeckom jazyku. Štvrtý ročník gymnázia navštevoval Juraj Slota počas školského roka 1831 – 1832 v Pešti, ten však nedokončil kvôli smrti svojej matky. Po tejto udalosti nastúpil ako učeň tlačiarne Trattner-Károlyi v Pešti, odkiaľ po niekoľkých mesiacoch odišiel s úmyslom pokračovať v štúdiách. Prvé kroky ho zaviedli do rodného Rajca, kde sestra Mária naliehala, aby sa vyučil krajčírskemu remeslu.¹ Juraj Slota mal však iné plány so svojou budúcnosťou, chcel vyhovieť poslednému prianiu nebohej matky a stať sa kňazom alebo aspoň františkánskym mníchom. A tak odišiel, pravdepodobne s rajeckými obchodníkmi, do maďarského Gyöngyösa², kde si dočasne zaraboval na živobytie výučbou nemčiny a po prázdninách začal študovať na františkánskom gymnáziu. V Gyöngyösi absolvoval štvrtý a piaty ročník gymnaziálnych štúdií (1833/34 a 1834/35), naučil sa plynule po maďarsky a zdokonalil sa v latinčine. Šiesty, záverečný ročník, ukončil na františkánskom gymnáziu v Žiline neďaleko rodného Rajca. Potom na čas vstúpil ku bratislavským kapucínom, odkiaľ vzápätí odišiel študovať filozofiu na Kráľovskú akadémiu v Bratislave (1836 – 1837). Po absolvovaní bratislavskej akadémie nastúpil do seminára v Brne, kde bol v auguste 1842 vysvätený za kňaza. Počas brnenských štúdií sa zoznámil s viacerými osobnosťami českého národného obrodzenia, ktoré ovplyvnili jeho národné povedomie a politické presvedčenie, s ktorými udržiaval dlhoročné písomné kontakty. Zdrojom o kolegiálnych a priateľských vzťahoch je zbierka listov adresovaných napr. prof. Sušilovi, B. M. Kuldovi či Veronike Mikšíčkovej a ďalších, ktoré sú uložené v českých i slovenských archívoch.

V jeseni roku 1842 nastúpil Juraj Slota ako kaplán v Moravských Moutniciach, kde napísal svoju prvú zbierku poézie s náboženskou tematikou určených pre deti, *Zrcadlo maličkých*. Okrem vlastnej tvorby sa naďalej vzdelával, čítal diela svetových i domácich klasikov, vedecké práce a aj cudzojazyčnú literatúru, vo svojom voľnom čase šíril osvetu a vlastenectvo medzi mládežou. Napriek tomu, že

bol katolík, ovplyvnil ho najmä *československý názor* Jána Kollára, s ktorým bol v tomto období aj v písomnom kontakte. Zoznámili sa zrejme v tridsiatych rokoch, keď Slota nakrátko pôsobil v Pešti, kde Ján Kollár pôsobil už od roku 1819 ako evanjelický kňaz. V roku 1845 bol Juraj Slota na žiadosť farára Špačka preložený za kaplána do Šaratic. Kde sa začal aktívne zapájať do spolkovej a publicistickej činnosti. Článkami v *Moravských novinách* a *Týdenníku* prejavoval svoje politické názory prikláňajúce sa k austroslavizmu, vyjadroval nespokojnosť so vzdelanosťou dedinského ľudu i s postavením moravského učiteľstva.³ V prostredí moravských Šaratic prežil Juraj Slota i revolučné roky 1848/1849, ktoré podnietili jeho zmysľanie o odnárodňovaní Slovanov. Prostredníctvom novinových príspevkov sa v tomto období vyjadroval k voľbám do frankfurtského snemu, písal o hospodárení, chorobách a alkoholizme, o počasií či ľudových zvykoch. Ako zvolený predseda učiteľských porád slavkovského okresu viedol delegáciu učiteľstva do Olomouca, ktorá

bola prijatá 20. novembra 1848 cisárom Františkom Jozefom I. Do roku 1852 pôsobil Juraj Slota ako kaplán v Šaraticiach a po zložení synodálnej skúšky sa veľmi usiloval nájsť ďalšie profesionálne uplatnenie na Morave, čo sa mu však nepodarilo. A tak mu nezostávalo nič iné, než využiť príležitosť, ktorá sa naskytla po Thumovskej školskej reforme na rodnom Slovensku. V januári 1852 preto zložil v Prahe skúšku z jazyka a literatúry československej a od 13. mája zaujal učiteľské miesto na gymnáziu v Banskej Bystrici.

Juraj Slota nastúpil na bansko-bystrické gymnázium ako suplent, v prvom semestri školského roka 1852/53 vyučoval latinčinu a prírodopis, v druhom jazyk československý a náboženstvo. Na žiadosť biskupa Moyzeša sa stal kazateľom pre piaty a šiesty ročník gymnázia, od roka 1853 prijal aj funkciu nemeckého katedrálneho kazateľa.⁴ Keď 6. novembra 1853 po prvýkrát kázal v banskobystričkom kapitulskom chráme, *Cyrill a Method* priniesol oznam o tom, že: „...jsme po dlouhém mlčení, měli to potěšení slyšetí na kazatelnici dv. p. prof. Jiřího Slotu, prosnulého na Moravě i na Slovensku řečníka, tentokrát však v jazyku německém, jenž jak doslychame, včera ponejprv čí německý kazatel v našem kathedr. chrámě vystúpil.“⁵

Od roku 1854/55 – 1860/61 vyučoval Slota náboženstvo vo všetkých ročníkoch a zároveň bol kazateľom pre vyššie ročníky. Koncom roka 1860 začal Slota redigovať nový pedagogický časopis pod názvom *Slovenský národný učiteľ* a prispieval tiež do Lichardových *Slovenských novin* i do ich prílohy *Světovozor*, ktoré vychádzali vo Viedni. Naďalej udržiaval kontakty s Moravou a jeho články sa objavovali aj v českom pedagogickom časopise *Škola a život*, ktorý redigoval v Prahe R. F. J. Řezáček, v rokoch 1859, 1861 a 1875 vydal tri nemecké kázne. V letných mesiacoch 1857 Juraj Slota uskutočnil cestu po Orave, Turci a Nitrianskej stolici, kde zisťoval či ľudia rozumejú českému jazyku⁶ a hneď v septembri navštívil v Pešti Jána Palárika a Andreja Radlinského vo veci založenia *Spolku sv. Vojtecha* a jazykovej jednoty. Počas školského roka 1858/59 napísal dielo *Památka vysvěcení nové budovy c. k. katolického gymnasia v Báňské Bystřici, které sa stalo dne 10. října 1858.*⁷ Venoval sa

v ňom histórii a súčasnosti banskobystriického gymnázia a v poslednej časti publikácie opísal vybavenie gymnaziálnej budovy. História banskobystriického gymnázia publikoval už predtým, v 2. ročníku časopisu *Cyrrill a Method*.⁸

Pracovné nasadenie a nepohodlné časté cestovanie spôsobilo Slotovu vyčerpanosť, ku ktorej sa pridružili i zdravotné ťažkosti, preto sa v lete 1858 liečil v Korytnici. V júni 1861 bol zvolený za zapisovateľa národného zhromaždenia v Martine, kde zároveň vystúpil so svojím návrhom doručiť memorandové požiadavky okrem uhorského snemu i cisárovi Františkovi Jozefovi I. Toho roku dostal Juraj Slota faru v Tužine pri Prievidzi, no do konca školského roka 1860/61 zotrval na banskobystriickom gymnázium, odkiaľ bol z politických a čiastočne i zdravotných dôvodov nútený odísť. Keďže sa Slotov zdravotný stav v tomto období nezlepšoval, opäť sa odobral na liečenie do Korytnice. Po návrate z liečebného pobytu sa v auguste odobral z Banskej Bystrice na svoje nové pôsobisko, faru v Tužine, kam preniesol i redakciu pedagogického časopisu *Slovenský národný učiteľ*. Tento cirkevno-pedagogický časopis vydával Juraj Slota od roku 1860 v Banskej Bystrici, pričom spočiatku vychádzal v českom jazyku. Posledné číslo 1. ročníka časopisu vyšlo 30. 6. 1861, potom nastala vo vydávaní jeden a polročná pauza, spôsobená letným liečebným pobytom, sťahovaním sa Juraja Slotu na novú faru v Tužine a aj úradnými prieťahmi. Druhý ročník začal z týchto dôvodov vychádzať až od januára 1863, no už v hattalovskej úprave slovenského jazyka, spoločne s prílohami *Škola domáca a Zrcadlo maľučkých*. Prílohy vychádzali pravidelne po celý rok 1863 a Juraj Slota pokračoval v ich vydávaní tiež v nasledujúcom ročníku *Slovenského učiteľa*. Časopis v poslednom roku svojej existencie vychádzal nepravidelne a spoločne s prílohami zanikol tretím číslom tretieho ročníka (20. 6. 1864).

Počas svojho života Juraj Slota kandidoval vo voľbách celkom štyrikrát. Po prvý krát ešte za svojho moravského pobytu do Moravského zemského snemu v roku 1848 za slavkovský okres, kde nezískal dostatočné množstvo hlasov. Neskôr, v rokoch 1865 a 1869, sa uchádzal o poslancecký mandát v uhorskom sneme ako kandidát Starej školy slovenskej za okres Prievidza, no ani tam nebol zvolený ako väčšina slovenských kandidátov v tomto období. V roku 1872 už ako *Správca Spolku sv. Vojtecha* svoju kandidatúru za žilinsko-rajecký okres zrušil v prospech Jana Nepomuka Bobulu. Posledný krát Juraj Slota kandidoval za okres Trnava vo voľbách v roku 1878 ako kandidát vládnej liberálnej strany. Neúspechy Juraja Slotu a aj iných slovenských kandidátov vo voľbách do uhorského snemu neboli v spomínaných volebných obdobiach žiadnou zvláštnosťou a pohoršenie nad metódami *kupovania voličov* v augustových voľbách 1878 vyjadril Slota vo svojich pamätiach: „... Noc před volbou rozjeli se protivníci jeho nejméně na sto vozích, vezouce s sebou víno, kořalku, pečeně a t. pod., kdežto pak s lidem hodovali celou noc a po té ráno odvezli jej k urnám volebním. Tím dvě třetiny voličů od Sloty odpadli. I ti, kteří již na vozích Slotových se vezli, za zlatku seskákali z nich a přešli v protivný tábor...“⁴⁸

Z Moravy si Juraj Slota priniesol hlboký vzťah k cyrilometodejskej tradícii a zaslúžil sa o jej posilnenie i na Slovensku. Už v máji roku 1853 sa konali na jeho podnet v Banskej Bystrici prvé oslavy na počesť solúnskych bratov tradícia týchto osláv sa udržala dodnes. Juraj Slota sa podieľal na založení *Matice slovenskej*, bol jej dlhoročným funkcionárom, členom jej výboru. V roku 1866 sa Juraj Slota spoločne s Jozefom Hurbanom zúčastnil na podnet predsedníctva *Matice slovenskej* osláv tristoročnice známeho turkobijcu Mikuláša Zrinského v Záhrebe a cestou späť napísal báseň *Môj pozvuk za Záhrebom*. Neskôr Juraj Slota organizoval zbierku na *Dom matice slovenskej*. Od roku 1867 sa stal druhým dekanom a okresným inšpektorom cirkevných škôl bojnického okresu, ktoré aj často navštevoval a kontroloval. Na pracovnú návštevu sa vybral aj do školy v Lazanoch, kde sa dobre poznal s farárom Latjakom a učiteľom Horváthom. Juraj Slota nielenže nebol spokojný s vedomosťami žiakov, ale prekážalo mu aj nedostatočné vybavenie školy, ktoré vôbec nezodpovedalo podmienkam vhodným na vyučovanie detí. Po odchode z Banskej Bystrice, kde zažil modernizáciu školských priestorov, výstavbu a otvorenie novej gymnaziálnej budovy zisťoval, že slovenská dedina vo vyučovacích štandardoch veľmi zaostáva, no o dedinského ľudu sa nestretol s porozumením.

Juraj Slota po celý život bojoval proti nevzdelanosti a aj preto sa podieľal na založení *Gymnázia v Kláštore pod Znievom* (1869). Na prvom valnom zhromaždení znievskeho gymnázia bol zvolený za prvého zapisovateľa stáleho výboru, pričom na chod gymnázia zložil hotovosť 100 zlatých. Po založení *Spolku sv. Vojtecha* presídlil Juraj Slota v decembri 1870 do Trnavy, kde nastúpil do funkcie prvého správcu *Spolku* a zároveň redaktora *Katolíckych novín* i katolíckeho kalendára *Pútnik svätovojtešský*. Medzi ľuďom naďalej šíril osvetu a potrebu vzdelanosti. Už pri zakladaní *Gymnázia pod Znievom* spolupracoval s politickým prúdom *Novej školy slovenskej*, ktorá mala v politickom programe aj zakladanie slovenských stredných škôl. V roku 1869 založili prívrženci *Novej školy* v Pešti tlačiareň *Minerva*, ktorá neskôr tlačila publikácie aj pre *Spolok sv. Vojtecha*, pričom Juraj Slota v nej mal akciový podiel. V roku 1871 sa zúčastnil osláv pri príležitosti desiateho výročia memorandového zhromaždenia a bol jedným zo zakladateľov *Slovenskej národnej strany*. O rok neskôr 1872 nechýbal na politickej konferencii *Novej školy slovenskej*, kde zároveň predniesol svoju reč a bol zvolený do prípravného výboru vznikajúcej *Slovenskej strany vyrovnania*.¹⁰ V roku 1876 bol prijatý na odporúčanie biskupa Arnošta Iplyiho Stummera arcibiskupom Jánom Simorom do ostrihomskej arcidiecézy, aby sa mohol uchádzať o faru v Pezinku, kde ho však mestské zastupiteľstvo za farára nezvolilo. Naďalej teda pôsobil v Trnave a až v decembri 1878 z funkcie správcu *Spolku sv. Vojtecha* odstúpil. Dôvodom nebolo len Slotovo narušené zdravie, ale aj skutočnosť, že bol arcibiskupom Simorom vymenovaný za dekana farnosti Pusté Voderady a školského inšpektora v dištrikte Veľké Kostoľany. A tak sa stiahol na malú pustovoderadskú faru neďaleko Piešťan, kde strávil posledné roky svojho života. Na jeho sklonku sa ešte zúčastnil slovenskej púte do Ríma, kde 4. júla 1881 po slovensky kázal v chráme sv. Klementa a 6. júla prednášal príležitostnú báseň na polyglotnej akadémii.

Svoju životnú púť Juraj Slota ukončil 4. 10. 1882 v bolestiach po ťažkej chorobe v leopoldovskej nemocnici, kam sa uchýlil vo svojich posledných dňoch. Pochovaný je v Drahovciach – Voderadoch, kde v posledných rokoch pôsobil a zároveň pociťoval veľkú izoláciu od ruchu spoločnosti, na ktorý bol po celý život zvyknutý. Nízku účasť na jeho pohrebe kritizovali v tlači viacerí slovenskí vlastenci, český časopis *Ruch*, však vyslovil poľutovanie najmä nad jeho stratou:

„ Slovanstvo bude truchliť, neboť ztáci z nečetného zástupu svých mužů, svých energických zastanců, hostitelů, ohnivých, výmluvných řečníků a národovců obětavých jednoho s prvých. Ztrácí hlavu rozhodnou, srdce bezelstné a duši něžnou.“⁴¹

Poznámky:

¹ Slota, J.: Paměti Jiřího Sloty. In: *Jiřího Sloty básnické spisy*. Praha, 1882, s. 202-217.

² Mestečko, v súčasnosti asi 6 tis. obyvateľov, sa nachádza 80 km od Budapešti v Hevėšskej župe.

³ Slota, J.: Paměti Jiřího Sloty. In: *Jiřího Sloty básnické spisy*. Praha, 1882, s. 221-222.

⁴ *Slovenské noviny*. 1853, č. 142, s. 155.

⁵ *Cyrrill a Method*. 1853, č. 46, s. 365

⁶ Porovnaj PALÁRIK, J.: Věstník cirkevní. Z Budína. In: *Cyrrill a Method*, roč. 8., 1857, č. 12, s. 95 a LA PNP, list Juraja Slotu A. V. Šemberovi zo dňa 21. 3. 1859

⁷ SLOTA, J.: *Památka vysvěcení nové budovy c. k. katolického státného gymnassia v Báňské Bystrici, které se stalo dne 10. oktobra roku 1858*. Banská Bystrica: Filip Machold, 1860. 207 s.

⁸ SLOTA, J.: *Gymnasium báňsko bystrické I, II*. In: *Cyrrill a Method*, roč. 2., č. 29, 30, 40, 41, 42 a roč. 3., č. 3.

⁹ Slota, J.: Paměti Jiřího Sloty. In: *Jiřího Sloty básnické spisy*. Praha, 1882, s. 248, 249.

¹⁰ KAČÍREK, L.: Pokusy Novej školy o získanie šľachty pre národné hnutie. In: *Zemianstvo na Slovensku v novoveku*. 1. vyd. Martin: SNK a SBÚ, 2010. 424 s. ISBN 978-8089301-56-0

¹¹ Jiří Slota (Rajecký). In: *Ruch. Časopis pro zábavu a poučení*, roč. 4, 1882, č. 24, s. 383-384.

Mgr. Soňa Vanovčanová, absolventka Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
5x foto: autor

ČRIEPKY Z KRONIKY RAJCA – 4. časť

Všetkých záujemcov o historické fakty a zaujímavosti pozývame na ďalšiu prehliadku starobylého Rajca a jeho blízkeho okolia.

Tak ako v predchádzajúcich číslach Spravodajcu Mestského múzea Rajec (2007, 2008, 2009) i aktuálne pokračovanie prináša pozoruhodnosti a zaujímavé fakty z histórie mestečka zaznamenané v mestskej kronike.

Viete napríklad, že ...

... v oblasti Rajca sa nachádza viacero nálezísk už z konca mladšej doby kamennej (*eneolitu*), halštatskej, laténskej a púchovskej doby? Nálezy sú viazané na staré významnejšie obchodné cesty a spájajú sa najmä s lokalitami pri obci Súľov, Turie – Hrádok a Trstená pri Rajeckej Lesnej. Niektoré z najvýznamnejších nálezov, napr. nález medenej sekerky v obci Ďurčiná, či 28 strieborných keltských mincí kmeňa *Eraviskov* nájdených na *Vraníne* (t. j. *Vraninách*) ešte pred r. 1871, poslúžili ako dôkaz o tzv. *jantárovej ceste*, obchodnej ceste Považím a Rajeckou dolinou. Predpokladá sa, že v rajeckej kotline žil človek už v dobe bronzovej, asi v rokoch 2000 – 1500 p. n. l.

... rajecký kostol bol pravdepodobne vybudovaný v r. 1120? Informácia bola získaná na základe schematizmu rímsko-katolíckej cirkvi nitrianskej diecézy na rok 1947 (s. 90). Kostol bol zasvätený svätému Ladislavovi, kráľovi uhorskému. Nie je však historicky dokázané, že v tomto čase vznikol aj Rajec. Farnosť vraj už v 11. stor. jestvovala, čo tvrdí aj A. Lombardini v *Slovenských pohľadoch* z r. 1885 (s. 441-444). Kostol však vraj existoval už v r. 1102, takéto tvrdenie nie je podložené historickými dokladmi. V historických listinách sa kostol po prvýkrát spomína v r. 1368 v súvislosti so zakladaním neskôr zbúraného kostola v Stránskom.

Foto: Jozef Feiler

Farský kostol sv. Ladislava

... v Rajci bolo zaužívané spracovanie ľanového semena? Zo semien ľanu sa v *prasocho* (lisoch) a *zábojoch* (zariadenia na vytlačenie oleja zo semien) dorábali ľanový olej, ktorý mal výbornú chuť, a aj napriek tomu, že bol dosť drahý, bol veľmi vyhľadávaný. Používal sa na masenie jedál najmä v pôstnom období. Chlieb namáčaný do tohto oleja a mierne posolený bol vynikajúcou pochúťkou. Vylisované ľanové semená, tzv. *osúchy* sa rozmiešali vo vode a získanou tekutinou sa polievala *sečka* (porezaná slama) pre dobytok.

... aj Rajec mal kedysi svojho hlásnika – bubeníka? Posledným bubeníkom, ktorý mal udieraním na bubon a známou úvodnou formulkou „*Dáva sa na vedomie...*“ ohlasoval najnovšie a najdôležitejšie správy pre občanov bol Adam Šujanský. Jeho prácu a aj dôležitú

informačnú funkciu neskôr prebral miestny verejný rozhlas vybudovaný a daný do prevádzky okolo r. 1948.

... rajeckí remeselníci sa kedysi organizovali do cechov? Cechy boli vo feudalizme stavovskými organizáciami remeselníkov toho istého remesla a mali svojim členom poskytovať hospodársku aj politickú ochranu, pričom chránili nielen výrobu, ale aj kvalitu výrobkov. V 18. stor. bolo v Rajci 10 cechov: mäsiarsky, obuvnícky, krajčírsky, tkáčsky, kušníersky, kožušnícky, čižmársky, súkennický, stolársky a garbiarsky. Podľa zápisov aktív Rajca od r. 1630 do r. 1705 boli však v mestečku aj klobučníci, halenári, kováči, remenári, sedlári, zámočníci, povrazníci, hrnčiari, gombičkári, mydlári, pekári, medovníkari, tesári, kotlári, murári, farbiari. Počas jarmokov ponúkali svoj tovar na námestí – *rínku*, najčastejšie v tzv. *podlubiach* (*podcieňach*, *laubňiach*), ktoré boli zo všetkých štyroch strán, teda okolo námestia, a aj okolo mestského domu – *ratúza*, uprostred námestia.

Foto: Šzá

Zástava Remeselnického spolku v Rajci v zbierke mestského múzea

... na trhoch a jarmokoch býval vždy dostatok všetkého potrebného? Najviac sa predávali predmety a výrobky z dreva – korytá, rôzne misy a riady, súdky, šindľové klince, ale aj nástroje ako sekerky, motyky, čakany, pílkys, obojručné nože, toporiská a tiež súčiastky vozov, sedlá, mlynské kamene, reťaze a všeličo iné. Fungovali viaceré staré obchodné miery ako *korec* (na hrach, pšeno, obilniny), *funt* (maslo, syr), *holba* (víno), *fiertel* (pivo), *balvan* (soľ), *lakeť* (plátano, súkno), *kopa* (šindle) a i.

... ceny za tovar sa pohybovali v minulosti najmä na základe voľnej konkurencie? Pre zaujímavosť uvádzame, že okolo 1605 –

Foto: zbierka mestského múzea

Jarmok v Rajci

1620 stála červená kožka 35 denárov, jeden pár škorní (čižiem) či buotov (topánok) od 33 do 60 denárov. V záznamoch sa spomína aj postav súkna, pričom jeden postav lepšieho súkna stál 6 florenov. Hodnota jedného denára kolísala medzi 1 – 2 korunami minulej meny (s reálnou hodnotou približne okolo r. 1980) a 1 floren predstavoval asi 100 - 200 korún.

... mestečko malo svoj hasičský zbor? Dokonca bola vedená aj samostatná kronika o hasičstve v Rajci, ktorú viedol istý Viliam Kohn – tajomník *Dobrovoľného hasičského zboru v Rajci*. V kronike sú uvádzané záznamy zapisovateľa z jednotlivých zasadnutí zboru. Veliteľom bol Štefan Smieško, tkáč v národnom podniku *Slovena*. Zbor vlastnil striekačku, ktorú v r. 1871 zhotovil majster Jozef Uhlárik. Podľa kroniky bol údajne najväčší požiar v r. 1855: vtedy vraj vyhorel celý Rajec, zostala len najstaršia časť obce smerom na Šuju. Veľké požiare boli aj v r. 1925 na Kostolnej ulici a v r. 1928, kedy zho-relo Horné Závodie a humná na Kostolnej ulici.

... rajecká poliklinika začala svoju činnosť od 1. júla 1960? Najstaršie záznamy zdravotníckej činnosti v Rajci siahajú do r. 1861, kedy tu vo funkcii „staršieho honorárneho fyzikusa“ pôsobil Dr. Eduard Telek. V tom čase bola (okrem iných) rozšírená aj očná choroba *trachóm* (chronický hnisavý zápal očných spojiviek a rohovky). Zná-

Foto: zbierka mestského múzea

Doktor Pokorný v ordinácii

mou zdravotnou sestrou bola istý čas M. Kovářová, ktorú pre jej osobitý účas prezývali *Máňa – mikádo*. V r. 1924 bol do Rajca pridelený občanom mestečka dobre známy Dr. Viliam Klein, ktorý dlhodobo v Rajci pôsobil a zostal mu verný až do svojho skonu. Kronika zaznamenala aj mená ďalších doktorov pôsobiacich v meste, napr. Dr. Pokorný, Dr. J. Kalužay a pod. Znáмым sa stal MUDr. Jozef Žucha – v minulosti jediný špecialista na vrodené vyklbeniny dolných končatín v rámci Slovenska.

... staré pomenovanie ulíc bolo nahradené inými názvami 24. 9. 1945? V podvedomí starších pamätníkov však staré názvy ulíc zostali a neraz ich možno počuť pri bežných rozhovoroch ešte i v súčasnosti. Napríklad Kostolná ulica sa v spomínanom roku zmenila na ulicu Karola Kašjaka, Rožná ul. na ul. Ľ. Štúra, Ľ. Štúra na ul. J. A. Komenského, Nádražná na ul. T. G. Masaryka a neskôr (v r. 1952) na Obrancov mieru. V roku 1952 sa zmenil aj pôvodne ponechaný názov Štefánikovej ulice na Nálepkovu ul. Názov lokality Sihot' (na Sihoti) sa zmenil na Šafárikovu ul., Mostová, Priečna a Školská na ulice M. Hurbana, J. Slotu a Zaymusovu. Z Dolného a Horného Závodia sa stali Jánošíkova a Moyzesova ulica, z Vysokej zasa ulica J. Kollára a z ul. E. Beneša sa stala ulica 1. mája. Ulice Sládkovičova, A. Kmeťa či Bielisko sa nezmenili, podobne ako staré časti mesta pomenované Horný mlyn a Horáreň. Námestie A. Hlinku bolo premenované na

Foto: zbierka mestského múzea

Kostolná, neskôr Kašjakova a opäť Kostolná ulica

Námestie Slobody a v r. 1952 na Námestie SNP. Do najnovších čias pretrvali napríklad názvy Hollé-ho ulica alebo Zakamenica. Zaužívané názvy ulíc sa síce po vojne pomenili, ale neskôr sa niektorým vrátilo ich pôvodné pomenovanie. V najnovšom období sa ustálili definitívne názvy tak, ako ich v súčasnosti poznajú terejší obyvatelia mesta.

... ochotnícke divadlo v Rajci má dlhú tradíciu a bohatú históriu? Viaceré záznamy dokazujú, že už okolo r. 1862 sa tu hralo divadlo v slovenskej reči. Rajčanom sa predviedli aj rôzne kočovné spoločnosti, napr. veselohrou V. Klicperu „*Veselohra na mostě*“, ktorú si diváci pozreli na *Zakamenici*. Predstavenia však bývali aj na *ratúže* alebo u *Králika* (budova bývalej pošty na námestí). Pred r. 1918 prevládala snaha o udržanie materinského jazyka proti maďarizačným pokusom, neskôr sa začínajú do divadelníctva miešať náboženské a politické prvky. Okrem škôl nacvičujú a hrávajú divadlá spolky *Sokol*, *Orol*, miestny hasičský spolok, športový klub, rôzne politické strany a pod. Do roka sa vtedy odohralo 4 – 6 divadelných predstavení. Po r. 1945 slávu ochotníckemu divadla v meste významne podržal a zviditeľnil divadelný krúžok pri Slovine: mladí divadelníci vyhrali krajskú súťaž ochotníckych divadiel v Žiline a celoslovenskú v Martine v kategórii B. Mali naštudovaných viac ako 32 hier, napr. *Za frontom*, *Buky podpolianske*, *Bačova žena*, *Dom pre najmladšieho syna* a i. Režisérmi boli Viktor Dubec a Viktor Beňo, za hercov treba spomenúť aspoň mená Ján Bitušík, Ivan Záborský, Viktor Židek, Štefan Pecho, Ján Vojtás, Heda Molcová, Jaroslav Šimko a i. Tému ochotníckeho divadla v Rajci dobre spracoval A. Matušik v decembrovom čísle mesačníka *Rajčan* v r. 1974.

pokračovanie nabadúce

PaedDr. **Miloslav Smatana**, CSc., absolvent Pedagogickej fakulty v Nitre, pracuje v Jazykovednom ústave SAV v Bratislave

Foto: súkromná zbierka Z. Ščasnej

Ochotníci v Rajci v 50-tych rokoch 20. storočia

HISTÓRIA VÝSKUMU FAUNY MOTÝĽOV RAJECKEJ DOLINY – II. ČASŤ

V období, keď bola v roku 2001 v Spravodajcovi mestského múzea č. 9 na strane 12-13 publikovaná práca „História výskumu fauny motýľov v Rajeckej doline“, mal som k dispozícii iba vtedy uvedené dvadsať prác a článkov. Od tohto obdobia sa situácia o niečo zmenila. Podarilo sa mi získať ďalšie informácie o niektorých starších bibliografických odkazoch, kde sa uvádza Rajecká dolina ako miesto výskytu niektorých druhov motýľov. Okrem toho bolo vtedy napísaných viacero článkov, kde sa spomína výskyt ďalších druhov motýľov na území Rajeckej doliny. Do tohto zoznamu som zahrnul aj práce, kde sú biografie niektorých významných entomológov, ktorí sa zaoberali zberom motýľov, pôsobili v Rajeckej doline alebo sa tu narodili. Celkovo sa jedná o ďalších 22 bibliografických odkazov, čím sa počet článkov a prác zaoberajúcich sa radom motýľov (*Lepidoptera*) a biografiami lepidopterológov v Rajeckej doline zvýšil na 42.

ZOZNAM PRÁC S ÚDAJMI O LEPIDOPTEROFAUNE A LEPIDOPTEROLÓGOCH RAJECKEJ DOLINY:

21. Pekarsky, P.: 1953, *Parnassius apollo* L. in den Karpaten. Zeitschrift der Wiener Entomologisches Gesellschaft: p. 106-110, Wien, (p. 107)

22. Pekarsky, P.: 1954, *Parnassius apollo* L. in den Karpaten; seine Geschichte und Formenbildung. Zeitschrift der Wiener Entomologisches Gesellschaft, 39: p. 137-152, 194-200, 219-227, 257-264, 289-293, 327-335, 352-356 + 1 mapa + 9 tab.: (81 obr.), Wien, (p. 291)

23. Moucha, J.: 1961, Faunistical survey of Slavakian Butterflies deposited in the Natural History Museum In Budapest (*Lepidoptera Rhopalocera*). Acta faunistica Entomologica musei nationalis Pragae, 7 (60): p. 81-96.

24. Badík, M.: 1989, Príspevok k poznaniu motýľov (*Lepidoptera*) ŠPR Slniečnej skaly v Súľovských vrchoch. Stredné Slovensko 8 – Prírodné vedy (Zborník Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici), p. 249-256 + 1 mapa + 3 tab, Banská Bystrica.

25. Kříž, K.: 2000, Ľudia, hmyz, udalosti. Spomíname: Ján Zelný (* 26. 8. 1920 – † 27. 9. 1995). In: Entomol. Magazín: Hmyz, I (2): p. 52, Bratislava.

26. Kříž, K.: 2001, JUDr. Eugen Pažický (* 5. 5. 1876 – † 1919). In: Spravodajca mestského múzea, 9: p. 11-12, Rajec.

27. Kříž, K.: 2001, História výskumu fauny motýľov Rajeckej doliny. In: Spravodajca mestského múzea, 9: p. 12-13, Rajec.

28. Kříž, K.: 2001, Dejiny a entomológia. Kto bol...? János Frivaldszky (17. 6. 1822 – 29. 3. 1895). In: Entomol. magazín: Hmyz, II (4): p. 79, Bratislava.

29. Kříž, K.: 2002, Vidlochvostovité motýle (*Papilionidae* Latreille, 1802) Rajeckej doliny. In: Spravodajca mestského múzea, 10: p. 13-14, Rajec.

30. Kříž, K.: 2002, Mlynárikovité motýle (*Pieridae* Duponchel, 1835) Rajeckej doliny. In: Spravodajca mestského múzea, 10: p. 14-15, Rajec.

31. Mihalec, P.: 2002, Motýle doliny Vojtová. In: Spravodajca mestského múzea, 10: p. 15-17, Rajec.

37. Kříž, K.: 2007, Lišajovité motýle (*Sphingidae* Leach, 1829 = [Latreille, 1802]) Rajeckej doliny. In: Spravodajca mestského múzea Rajec, 13: p. 15 + 15 obr. druhov Rajec.

38. Kříž, K.: 2007, Okáňovité motýle (*Saturniidae* Walker, 1855) Rajeckej doliny. In: Spravodajca mestského múzea Rajec, 13: p. 15 + 3 obr. druhov, Rajec.

39. Kříž, K.: 2007, Dejiny a entomológia. Kto bol...? Anton Emil Smutný (1919 –

Ilustračné foto: internet

32. Kříž, K.: 2002, Dejiny a entomológia. Eugen Pažický (Pazsicky Jenő) (1876 – 1919, počas Maďarskej republiky rád) In: Entomol. magazín: Hmyz III(3): p. 42, Bratislava.

33. Kříž, K.: 2003, Súmračníkovité motýle (*Hesperiidae* Latreille, 1809) Rajeckej doliny. In: Spravodajca mestského múzea, 11: p. 10, Rajec.

34. Mihalec, P.: 2003, Motýle Suchej doliny. In: Spravodajca mestského múzea, 11: p. 11-12, Rajec.

35. Kříž, K.: 2004, Babôčkovité motýle (*Nymphalidae* Swainson, 1827) Rajeckej doliny. In: Spravodajca mestského múzea, 12: p. 8-9, Rajec.

36. Kříž, K.: 2004, Očkáňovité motýle (*Satyridae* Boisduval, 1833) Rajeckej doliny. In: Spravodajca mestského múzea, 12: p. 9, Rajec.

1989). Bratislava, In: Entomol. magazín: Hmyz, V(13): p. 2-4 + portrét + autogram + 4 far. obr.

40. Kříž, K.: 2008, Ohniváčkovité motýle (*Lycaenidae* Leach, 1815) Rajeckej doliny. In: Spravodajca mestského múzea v Rajci, 14: p. 11 + 3 obr. druhov, Rajec.

41. Kříž, K.: 2008, Hájovníkovité motýle (*Riodinidae* Grote, 1895) Rajeckej doliny. In: Spravodajca mestského múzea v Rajci, 14: p. 11, Rajec.

42. Kříž, K.: 2009, Vretiemkovité motýle (*Zygaenidae* Leach, 1819) Rajeckej doliny. In: Spravodajca mestského múzea v Rajci 2009 (15): p. 15 + 4 obr. druhov, Rajec.

MUDr. **Karol Kříž**, člen Slovenskej entomologickej spoločnosti

VZBURA PRI KRAGUJEVACI

Pred deväťdesiatimi dvomi rokmi sa odohrala jedna z najdramatickejších protivojnových akcií v rámci prvej svetovej vojny, ktorej iniciátormi boli samotní vojaci rakúsko-uhorskej armády. Dejiskom bolo srbské mesto Kragujevac.

Tu bol od konca roku 1917 umiestnený náhradný prápor 71. pešieho pluku, ktorého podstatnú časť tvorili Slováci. Medzi nimi môžeme nájsť aj mená troch rodákov z Rajca: vojakov Mikuláša Uhlárika a Hrehora Tabačeka a kapitána Júliusa Špiru. Pozrime sa teraz bližšie na príčiny, priebeh a dôsledky vzbury, tak ako o nich hovoria faktografické materiály i spomienkové rozprávanie jej účastníkov.

Foto: internet

Vojaci časti náhradného práporu 71. pešieho pluku v auguste 1914 tesne pred odchodom na front

Sedemdesiaty prvý peší pluk vznikol ako dôsledok rozkladu rakúskych vojenských jednotiek po porážke rakúskej armády Talianmi v bitke pri Cuztozzi v roku 1859. Jeho útvary boli dislokované na viacerých miestach monarchie. Veliteľstvo pluku od roku 1882 (okrem rokov 1893 – 1901) sídlilo v Trenčíne. Stav pluku sa doplňovali brancami z bývalých žúp Trenčianskej, Oravskej a Turčianskej. Ekonomické postavenie obyvateľstva žijúceho na severozápadnom Slovensku dávalo tomuto vojenskému útvaru vyhranený sociálny charakter. Prevažná časť vojakov pochádzala zo žilinskej oblasti, kde popri poľnohospodárstve kvitli rôzne domáce remeslá, ako bolo napríklad drobtárstvo. Z toho zrejme vznikol aj ľudový názov spomínaného pluku „drotársky regiment“.

Sedemdesiaty prvý pluk sa zúčastnil všetkých vojen, ktoré Rakúsko-Uhorsko viedlo. V prusko-rakúskej vojne operoval v

severných Čechách a bol nasadený do bojov pri Tovačove a Dubé. Vo vojne proti Bosne a Hercegovine v rokoch 1881 – 1882 popri bitkách pri Kecsi, Krstiac-Planine sa vyznamenali jeho bojové jednotky v bitke pri Úloku 26. februára 1882. Časť pluku ostala dislokovaná na okupovanom území Bosny a Hercegoviny až do roku 1912 (Halaj – Krcho: s. 84-86).

Začiatok prvej svetovej vojny zastihol pluk v Trenčíne. V posledný júlový deň 1914 sa začala jeho poľná výprava na východný front. Väčšina záložníkov pluku sa sústreďovala v náhradnom prápore, ktorý sa na jar 1915 presťahoval do Szászvarosa v Sed-

mohradsku. Odtiaľ po krátkom výcviku boli jeho príslušníci odosielaní na východný front. V nasledujúcom roku sa presťahoval náhradný prápor do srbského Kragujevaca.

Bitky na východnom fronte v rokoch 1914 – 1916 sa podpísali na stave pluku značnými stratami. Ofenzíva rakúsko-uhorskej armády bola začiatkom septembra zastavená. Vojská museli ustúpiť dokonca až do Karpát. Tieto ústupové boje do Karpát mali podstatný vplyv na zloženie veliteľského káдру. Do konca roku 1916 mal pluk takmer úplne nových veliteľov, ktorí nezrástli s mužstvom a nerozumeli mu. A to bol začiatok nenávisťi prostých vojakov k svojim veliteľom. Zdecimované a demoralizované jednotky prebiehali v celých skupinách na stranu protivníka a ďalej rozširovali už početné rady zajatcov. Pobyt v zajateckých táboroch mal rozhodujúci vplyv na zmýšľanie zajatých vojakov 71. pešieho pluku. Revolučné myšlienky hlásané bolševikmi, ako aj sa-

motné revolučné udalosti v Rusku boli významným faktorom pri formovaní ich názoru na vojnu a na vzťah k Rakúsko-Uhorsku a k jeho armáde (Halaj – Krcho: s. 84-86).

Po uzavretí brestlitovského mieru sa z ruského zajatia vracali aj početné skupiny vojakov 71. pešieho pluku. Naspäť ich prilákali najmä sľuby o tom, že dostanú dlhú dovolenku a zostanú v tyle. Spolu s príslušníkmi 71. pluku sa vrátilo celkovo asi 60 tisíc Čechov a Slovákov. V protiklade k pôvodným sľubom však bola väčšina týchto navrátilcov poslaná do výcvikových táborov s ostrým výcvikovým režimom, z ktorých mali ísť naspäť na front.

Rovnako vojaci 71. pluku boli po krátkej dovolenke posielaní k náhradnému pluku do Kragujevaca. Títo navrátilci, tzv. heimkehreri, boli podrobovaní najostrejšiemu vyšetreniam. Velenie rakúskej armády si bolo zrejme vedomé, aké nebezpečenstvo hrozí zo strany vojakov vracajúcich sa z ruského zajatia. Vytvorili sa osobitné komisie, ktoré preverovali každého navrátilca. Musel odpovedať na otázky typu: ako sa dostal do zajatia, či neslúžil v československej družine v Rusku, či nemal styky s bolševikmi, či nepriniesli so sebou bolševické letáky a pod. Po tejto procedúre boli navrátilci ubytovaní v drevených barakoch a ocitli sa tak v izolácii od ostatného mužstva, najmä od nováčikov (Halaj – Krcho: s. 86).

Takýto osud navrátilca postrelol i Mikuláša Uhlárika, ktorý sa dostal do Kragujevaca z Ruska cez Jaroslavl v apríli roku 1918. V kragujevskom vojenskom tábore však nebol osamotený, stretol sa tam s ďalším svojím rodákom Hrehorom Tabačekom.

Pluku velil nemecký podplukovník Artur Marx, zástanca tvrdého drilu. Po príchode navrátilcov sa však bezduchá drezúra zavedená u práporu, ktorý dovtedy tvorili najmä nováčikovia, začala rúcať. Prvé problémy nastali u stotiny, ktorej velil kapitán Július Špira, pochádzajúci z rajeckej garbiarskej rodiny. Medzi vojakmi nemal práve najlepšiu povesť. Patril k zvlášť nenávideným dôstojníkom, pre svoje kruté zaobchádzanie s vojakmi.¹ Jeho pomerne rýchla vojenská kariéra vyrástla na neľudskom pomere k mužstvu. Najmä pre navrátilcov popri disciplinárnych trestoch, používal často tresty telesné a morálne zahanbujuce. (Kronika) Pri tom všetkom vojakom stále hrozil náhly odchod na taliansky front. Tvrdý výcvik ich o tom denne presvedčoval.

Odpor voči neľudskému zachádzaniu dôstojníkov vyvolával medzi vojakmi extrémne negatívne reakcie. Porušovanie vojenskej disciplíny bolo na dennom poriadku. Medzi vojskom v tom čase kolovali protivojnové heslá a pesničky, ktorých autormi boli sami vojaci, výstižne vyjadrujúce ich protivojnovú i protimonarchistickú náladu.

Postupne rastúce nebezpečenstvo vzbury si zrejme uvedomovalo i velenie náhradného práporu. Podniklo celý rad opatrení proti narušovateľom disciplíny. Na riešenie týchto problémov bola povolaná aj vojenská kontrarozvedka, ktorá vyslala k náhradnému práporu štyroch agentov. Keďže napätie stúpalo, dal veliteľ pokyn na tajné odstránenie zásob ostrej munície a odvoz guľometov do vojenských skladov. Na nádraží stojaca batéria horského delostrelectva bola zverená spoľahlivej obsluhe. Zároveň mu boli dané k dispozícii aj najspoľahlivejšie jednotky miestneho dragúnskeho pluku. Vidina vzbury vojakov bola o to hrozivejšia, že sa nachádzali na území dobytého štátu. Obávali sa miestneho obyvateľstva, ktoré sa mohlo pridať k vzbúrencom.

Začiatok vzbury sa datuje do večerných hodín nedele 2. júna 1918. Dejiskom udalosti, ktorá prerástla sa stala jej ohniskom, bol jeden z drevených barakov neďaleko posádkových kasární, kde bola ubytovaná 3., 4., 5. a 6. pochodová stotina náhradného práporu 71. pešieho pluku. Už po večierke okolo 21.30 hod. prišiel z vychádzky „v nálade“ navrátillec Martin Riljak. Po príchode na ubikáciu sa dostal do hádky s veliteľom izby Antonom Bednárom. Ten ho za nemiestne chovanie a neskorý návrat určil na druhý deň na raport. Práve v čase, keď sa táto udalosť odohrávala, vrátilo sa z mesta do baraku väčšie množstvo vojakov (úradná správa uvádza asi 20-50 mužov). Vracajúci sa vojaci prechádzali okolo izby, kde došlo k spomínanej hádke. Keď ich Riljak začul, zakričal: „Kamaráti, feldvébel ma chce vziať na raport!“ Nato sa ozval výkrik: „Deku feldvéblov!“² Vojaci, ktorí práve prišli z mesta, sa na chodbe ozbrojili, vrátili sa do izby a neľútostne zbili rotmajstra Bednára. „Každý si na ňom vylieval svoju zlosť. Keď už mal dosť, vyhodili sme ho na chodbu a išli sme spať. Rotmajster sa prebral a šiel to zahlásiť kasárenskému dôstojníkovi. Ten nariadil okamžite celú izbu zobudiť a zatvoriť. A vyslal po nás hotovosť. My sme hotovosť obstali a odzbrojili. A potom sa to začalo.“ Takto to zažil očitý svedok Ján Lettrich.

Počet vzbúrencov rapídne narastal. V posteliach ležiace mužstvo v oboch barakoch sa pobudilo a ozbrojilo puškami. Slovenskí vojaci si chceli vybojovať slobodu a pomstiť sa nenávideným dôstojníkom. K vzbúreným navrátilcom (ich počet sa odhaduje na 700 mužov) sa pripojili všetci príslušníci pochodových stotín, časť starých vojakov a tiež niekoľko nováčikov. Po incidente s Martinom Riljakom nastal medzi vojskom chaos. Nikto presne nevedel, čo treba robiť, ako ďalej postupovať. Pochopiteľne u väčšiny vzbúrencov prevládli emócie, inštinktívna nenávisť voči dôstojníkom, ktorí v očiach vojakov stelesňovali nezmyselnú vojnu a všetky útrapy, ktoré so sebou prinášala.

Živelná vzbura sa rýchlo rozrástla. Vzbúrenci vyrabovali novootvorenú kantínu, vyvliekli z kasárenských izieb všetok súkromný majetok, vnikli do kancelárie útvaru, tam nájdené dokumenty (išlo najmä

o evidenčné listy navrátilcov a pod.) na kusky roztrhali a z vylomenej pokladnice 3. náhradnej roty vybrali asi 110 000 korún. Po zistení, že skladišťa sú plné slepých nábojov došlo k vytvoreniu prvých organizovaných skupín. Čatár Ján Hudec zostavil ozbrojenú skupinu, ktorá mala obsadiť arzenál. Druhá skupina pod velením slobodníka Pavla Klenjara mala obsadiť nádražie a zničiť telefónne spojenie. Ďalšie ozbrojené skupiny sa vydali do ulíc mesta.

Poplach vyhlásený dozorným zastihol väčšinu dôstojníkov v zábavných podnikoch alebo v kine. Mnohí sa radšej poschovávali, dokonca aj do studní. Ostatní, keď začuli prvé výstrely, utekali smerom k arzenálu, kde boli guľomety a aj zásoby iných zbraní a munície.

Medzitým však bola alarmovaná garnizóna, ktorá zasiahla okolo 22.30 hod. Vtedy už možno hovoriť o organizovanej protiakkcii

vzbury takto: „Chýbala nám väčšia organizovanosť a najmä strelivo. Pochopili sme, že sme obklúčení a proti nám je obrovská presila. Sústredili sme sa aspoň na zničenie dokumentov v kasárňach a zlikvidovali sme časť palebných postavení. Oficiéri Špira a Stuchlík velili dvom guľometom, z ktorých na nás strieľali osemnásťroční vojaci. Bolo šťastie, že mali iba slepé náboje. asi päťdesiatim chlapcom sa podarilo zlomiť odpor a utiecť, ale aj tých postupne pochytali v priebehu niekoľkých dní“ (Zrubec: s. 7).

Niekoľko hodín po potlačení vzbury, ráno 3. júna 1918, do Kragujevaca prišla z Belehradu súdna komisia pod vedením justičného referenta vojenského generálneho guvernamentu plk. auditora Bardossyho a vedúceho súdneho procesu dr. Kappela. Začalo sa oficiálne vyšetrovanie uväznených vojakov. Jednotky náhradného prápo-

71. pluk na fronte 1. svetovej vojny

Foto: internet

proti vzbúrencom. Viedol ju veliteľ náhradného práporu 71. pluku pplk. Arthur Marx. Okruhové veliteľstvo mu na potlačenie vzbury pridelo okrem dragúnskej eskadrony a guľometného oddielu aj horskú húfnicovú batériu „S“. Delostrelectvo vystrelilo do 2. hodiny v noci niekoľko poplašných výstrelov a 31 ostrých rán do okolia kasárne.

V tom čase už zasiahol pplk. Marx s jazdou a guľometnou skupinou, ktorú zalarmoval v arzenáli. Pri postupe na kasárne sa pripojili k Marxovi viacerí dôstojníci, ktorí sa v rámci svojej povinnosti chceli dostať k im podriadeným oddielom. Priviedli so sebou tiež časť mužstva, takže útok proti povstalcom sa mohol takto pomaly organizovať. Do mesta vyslali hliadky. Mnohí v meste sa potulujúci sa vrátili ku kasárňam, kde ich zajali a umiestnili na strážnici. Najdlhšie zostala v rukách vzbúrencov vlastná kasáreň, ktorú sa podarilo obsadiť až o 4.30 hod ráno. Tým bol dosiahnutý všeobecný pokoj a poriadok (Halaj – Krcho: s 90-98).

Mikuláš Uhlárik analyzoval vo svojich spomienkach príčiny rýchleho potlačenia

ru, predovšetkým pochodové stotiny, nastúpili na kasárenský dvor. K vojakom prišla skupina dôstojníkov na čele s majorom Žabokrekym urobiť kontrolu stavu mužstva, prehliadku zbraní a zistiť vinníkov. Hlavné slovo tu mal veliteľ 1. roty kpt. Július Špira. Vyzval príslušníkov svojej jednotky, aby sa dobrovoľne prihlásili tí, čo vzburu začali aj tí, čo by o vzbure vedeli povedať podrobnejšie údaje, ktoré by veliteľstvo mohli zaujímať. Ak sa však nikto neprihlási, bude podľa rozhodnutia veliteľa kragujevskej posádky každý desiaty vojak zastrelený. Keďže sa nikto nehlásil, veliteľstvo nechalo celé dopoludnie stáť nastúpený prápor na dvore (Halaj – Krcho: s. 98-100).

„Večer nám prečítali rozkaz, ktorý znel, že sa musíme postaviť do radov a každý desiaty vystúpi. Ja som bol pri počítaní deviaty“, spomína si M. Uhlárik. Smrti unikol iba o vlások. Rad, v ktorom stál, odpočítaval zhodou okolností práve Špira (Zrubec: s. 7). Medzi odsúdenými nebol ani jeho priateľ Tabaček. Potom nasledovalo triedenie. Keďže počet obvinených bol veľmi vysoký,

Kasárne C. a K. pluku 71 v Trenčíne na prelome 19. a 20. storočia

Foto: internet

súdna komisia došla k záveru, že pred hlavné pojednávanie, t.j. pred stanný súd, majú byť postavení tí, ku ktorým je k dispozícii usvedčujúci materiál, pretože takáto prax môže najlepšie zapôsobiť. Bolo zrejme, že skutočných vinníkov sa nepodari zistiť, ale o to ani tak nešlo. Bolo potrebné nájsť najmä zdôvodnenie pre udelenie najtvrdších trestov, a tak zastrašiť vojakov.

Stanný súd z 81 obvinených príslušníkov náhradného práporu 71. pešieho pluku nakoniec odsúdil 49. Traja obvinení boli ťažko ranení a proces s nimi odložili.

Napokon bolo 44 vojakov odsúdených na trest smrti zastrelením a ďalší piati na 8 až 15 rokov ťažkého žalára (Halaj – Krcho: s. 101-104).

Rozsudok stanného súdu nadobudol právoplatnosť 8. júna 1918 a mal byť vykonaný okamžite. V napätej situácii, ktorá ešte stále medzi vojakmi vládla, rozhodlo sa velenie náhradného práporu i celej kragujevskej posádky urobiť všemožné bezpečnostné opatrenia, aby sa pri výkone rozsudku predišlo akýmkoľvek incidentom. V deň popravy doobeda bol vydaný rozkaz, že všetko mužstvo náhradného práporu i celej kragujevskej posádky má v skorých popoludňajších hodinách nastúpiť na kasárenskom dvore, odkiaľ bude odvedené na miesto popravy - Stanovljanské pole. Všetkým vojakom odobrali nielen zbrane, ale aj vreckové nožičky, opasky a vôbec všetky predmety, ktoré by sa dali prípadne použiť ako zbraň.

Odsúdených viedli v štvorstupe mesom. Vpredu i za nimi zabezpečovala sprievod skupina dragúnov. Ulice boli plné srbského obyvateľstva. Všetci s odsúdenými sympatizovali, no nemohli im pomôcť. Sprievod dorazil na miesto popravy v priestore bývalej srbskej strelnice. Medzi dvoma násypmi bolo sústredených asi 500 vojakov, ktorí sa mali pripraviť poprave. Vojenské velenie chcelo týmto smutným divadlom zastrašiť nespokojencov náchylných k vzbuře. Prizerajúcich sa vojakov držali v šachu gufomety a dôstojníci ozbrojení pištoľami. V meste bolo pripravené delostrelectvo. Kapitán Špira neustále pobehoval

okolo nastúpených jednotiek s pištoľou v ruke a vyhráždal sa: „Chlapi, ani sa nehnite!“ (Halaj – Krcho: s. 104-105).

Prišla popravná čata. Tvorilo ju vyše 80 mužov 6. práporu bosensko-hercegovinského pešieho pluku. Odsúdených rozdelili po 22 chlapov do dvoch skupín. Po spoločnej modlitbe, ktorú viedol poľný kurát, si museli pokľakať. Potom im zaväzovali oči šatkami. Viacerí túto „službu“ odmietli. „Nás prinútili, aby sme sa na popravu našich kamarátov prizerali. Iba niektorí súhlasili, aby im zaviazali oči, keď zaznel výstrel, podaktorí si šatku strhli. Do niektorých museli strieľať aj sedem ráz“, spomína M. Uhlárik (Zrubec: s. 7).

Po poprave odviezli telá mŕtvych vojakov na voze do hromadného hrobu na kragujevskom cintoríne. Napriek zákazom civilné obyvateľstvo ovcnilo hrob slovenských vojakov kvetmi. Okružové veliteľstvo nato zakázalo obyvateľstvu vôľne sa pohybovať v nočných hodinách na území mesta, aby tak zabránilo ďalším prejavom sympatií Srbom k popraveným slovenským vojakom.

Popravou 44 odsúdených sa opatrenia vojenského veliteľstva neskončili. Aj keď podľa názoru veliteľa náhradného práporu bol pokoj a disciplína, veliteľstvo okruhu nemalo takýto optimistický názor a venovalo nespokojnosti vojakov 71. pluku aj naďalej veľkú pozornosť. Žiadalo urýchlené preloženie náhradného práporu z Kragujevaca na iné miesto.

Navrhované opatrenia sa začali uskutočňovať hneď po poprave. Bojaschopných vojakov odvádzali na taliansky front: odchádzali pod velením npr. Orlinského a mali doplniť mužstvo kmeňového pluku, ktorý v tom čase bojoval pri Piave. Ostatných príslušníkov náhradného práporu prideliť na poľné

práce do Hercegoviny, prípadne na iné práce. Vojenské velenie sa takto čoskoro zbavilo celého náhradného práporu na okupovanom území Srbska.

Rodiny popravených sa len s veľkým oneskorením dozvedeli, čo sa s ich blízkymi stalo a za akých okolností. Na dovŕšenie všetkého ich utrpenia posielala pplk. Marx 6. júla 1918 do Trenčína prípis, aby tamojší Župný úrad podľa pripojeného zoznamu s okamžitou platnosťou zastavil podpory príbuzným popravených vzbúrencov. Ako dôvod sa uvádza, že „odsúdení sa dopustili trestného činu proti štátu, a tým že ich príbuzní strácajú nárok na vojnovú podporu. Až tak ďaleko siahali dôsledky vzbury (Halaj – Krcho: s. 107-111).

Po skončení vojny sa Rajčania Uhlárik a Tabaček vrátili domov. O kapitánovi Špirovi v Rajci síce počuli tie najhoršie správy, ale on sám sa tam už nikdy neobjavil.

Režisér Paľo Bielik nakrútil o tejto vzbuře v roku 1957 film s názvom „44“.

Poznámky:

¹ Aj v deň vzbury odobavil vojakov, keď ho žiadali o dva mesiace dovolenky, na ktorú mali nárok, krikom: „Talianska guľka vám bude lepšia dovolenka!“. Pobúrení chlapi prehlásili, že sa radšej odstrelia. Keď ich dôstojníci prišli prehovárať a sľubovali podporu rodinám, ktosi z vojakov skríkol: „Nechceme cisára, chceme republiku!“.

² Výraz „dať niekomu deku“ znamenal vo vojenskom žargóne zakryť niekoho dekou či plachtou a potom ho zbiť tak, aby nespoznal, kto ho vlastne bije a nemohol vyvodiť sankcie.

Foto: internet

Z filmu P. Bielika „44“

Použitá literatúra:

Halaj, D. – Krcho, M.: *Vzbura náhradného práporu 71. pešieho pluku v júni 1918 v Kragujevaci*. In: *Vlastivedný zborník Považia X.*, Považské múzeum a galéria v Žiline, Osveta Martin 1970, s. 83 – 116.

Zrubec, L. *Posledný svedok*, In: *Život*, roč. 28, 1978, s. 6-7

Kronika mesta Rajec I. diel

Mgr. **Jana Brezániová**, absolventka Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave

RAJECKÝ NÁREČOVÝ SLOVNÍK – 4. výber: písmená M – O

V predchádzajúcich ukázkach z rajeckého nárečového slovníka sme postupne predstavili nárečové slová písmen A – L (L), spolu s opisom štruktúry výkladu nárečového slova v rámci hesla, zoznamom použitých skratiek a znakov a súpisom skúmaných obcí (p. *Spravodajca Mestského múzea Rajec*, 2007, s. 6 – 11, 2008, s. 6 – 10 a 2009, s. 9 – 13).

Čitateľom a priaznivcom Spravodajcu mestského múzea sa v aktuálnom čísle dostáva do rúk už štvrté pokračovanie ukázkového výberu, tentoraz z písmen M – O.

Pozn.: *Pôvodní obyvatelia Rajca a blízkeho okolia zaiste ešte i v súčasnosti poznajú nezvyčajné nárečové slová, ktoré by mohli pripravovaný slovník obohatiť. Ak sa medzi čitateľmi nájdú takí, ktorí by mali záujem do slovníka prispieť, prosím, aby sa ozvali písomne či osobne autorovi tohto článku (adresa je v redakcii časopisu). Zdôrazňujeme, že nejde o zámerne pripravovanú výskumnú akciu; je to skôr nepriama výzva záujemcom o nárečie, so zámerom zhromaždiť, prezentovať, a tak uchovať pre súčasné i budúce generácie čo najviac z toho, čo ľud Rajeckej doliny sprevádzalo možno stovky rokov: svojský a nenapodobiteľný, originálny jazykový prejav. Za doteraz doručené obohatenia slovníka všetkým prispievateľom srdečne ďakujeme.*

M

macer ž. expr. matka, mama: *Sa čudujem, že mu ňeňi vlasnej macere ľúto* (Rj)

macocha ž. nevlastná matka: *Macocha ih od mala vichovávala* (Vč)

mačasúcha ž. liečivá rastlina, myšička, bot. rebriček (Achillea): *mačasúcha* (Či)

máček s. vyrezaný kus zeme porastený trávou: *Navíťhali máčkvoch, reku, oblošce si ten plot máčkoma!* (Đu)

majbobanda ž. hudobná skupina Majbovcov (Huljakovcov): *A ešte ftedi majbobanda vihrávala, veselo bolo* (Rj)

majer m. v minulosti veľkostatok na odľahlejšom mieste od obce, resp. menšia osada (obyčajne na bývalom veľkostatku): *Čo zme boľi na majeroch, tam bôl obecní pascier* (Ri)

májovka ž. jarná chutná jedlá huba, bot. čírovnica májová (Tricholoma gambosum): *Zjari sa už na májovki chodzelo* (Rj)

mak m. 1. olejnatá rastlina s veľkými (červenými) kvetmi, bot. mak (Papaver): *Malí mag v zahratke, na červeno to kvitlo* (Zb) 2. drobné jedlé semeno maku siateho dozrievajúce v makovici: *Najrače_jedľi pupáki z makom* (Rj)

makunko prisl. zdrob. expr. veľmi mätko, mätkúčko: *Lahunko a makunko to bolo donekoňečna* (Rj)

maľina ž. 1. ker so sladkými a voňavými červenými plodmi rastúci na rúbaniskách, bot. ostružina malinová (Rubus idaeus): *Više rúbaňe už bola jedna maľina vedľa družej, taje si neprešiel* (Rj) 2. jeho jedlý plod: *Na maľini zme chodzeli do Porupskej* (Rj)

maľinčie s. malinový porast: *Šetko je už maľinčim pozarastané* (Kp)

maľučkí príd. expr. veľmi malý, drobný: *Ešče po bakpe jeden maľučkí kalíšeg mi ostal* (Rj)

mangľa ž. i **mangel'** m. stroj na hľadanie tkanín: *Potom ňeskôr aj mangle maľi, s tím sa mangľovalo* (Rj)

manták m. expr. málovravný, nespoločenský človek (aj ako nadávka): *Čo to má za mantáka chlapa?* (Rj)

marijanka ž. (i **loboda**) * **ľesná marijanka** (Či) – voňavá rastlina používaná v kuchyni ako korenie a v liečiteľstve, bot. pamajorán obyčajný (Origanum vulgare)

masľiak m. jedlá huba s mäkkou dužinou a slizkým povrchom, bot. masľiak (Suillus): *Bral šetko, či kozáki, pláfkí, masľiakí, ale ľen čo poznal* (Rj)

masní príd. 1. obsahujúci (nadmerne) masťotu: *Dalo sa masci, ale muselo sa dac pozor, abi to (pripravované jedlo) ňebolo modz masné* (Rj) 2. pokrytý alebo preniknutý masťotou: *Stačelo masného chľeba s cibulu, aj to bolo ľepšie jako ňišt* (Rj) 3. bohatý na látku, ktorá zvyšuje akost': *To pri rieke bola taká masná hlina, ale za ústavom bola aš taká čierna, skoro jako rašeliná* (Rj); *A kedz bola dobrá tá Malta, bola aš taká masná* (Rj) 4. expr. veľký, výdatný: *To boľi masné cení, ale ke_ca podarelo, aj lacno kúpel* (Rj) * **masní púček** (i **masní ľist**) m.

liečivá rastlina, bot. mrlík dobrý (Chenopodium bonus-henricus): *masní púček* (Či)

mátoha ž. strašidlo: *Neboj sa, mátohi berú ľen zlé dzeci* (Rj) ♦ *chojí jako aj mátoha* (Šu) – bez duše, zamyslene; *oblečení aňi mátoha* (Rj) – bez vkusu, nedbalo

macerina dúška ž. liečivá rastlina, bot. dúška tymianová (Thymus serpyllum): *Ja už aňi ňeviem, čo šetko tam dávalí, mišič chvost, podbel', macerinú dúšku, čaj ľiečiví, a to píľi* (Rj)

maz m. 1. obuvnícky lep: **maz** (Či) 2. prepálená hlina z pece: **maz** (Či)

mech m. drobná nekvitnúca rastlina tvoriaca súvislý nízky porast, mach, bot. machy (Musci): *Aj koľenački v mechu hľadal ňiekedí* (Či)

mechier m. 1. mechúr (močový, žľčový) v tele organizmov: *Z močovím mechierom oňezdravel* (Rj) 2. (i **poscielka**) plodový koláč (placenta) z kobyly: *Ke_c_ňej* (z kobyly) *višlo, sa postriasalo* (novonarodené koniča), *no potom kedz už prišla na poriadek, tag zme ho po_tú kobilu a... z ňej išlo takí mechier, s_ teho, taká poscielka, čo sa v_ňej vivijalo* (Rj)

mechovi príd. 1. týkajúci sa machu, súvisiaci s machom: *To bolo jako mechoví kobár*

s kraja hori (Či) 2. zelený: *mechové stuški* (Či)

mel m. (i **omelie**) vždy zelená parazitická rastlina, bot. imelo (Viscum): *Mel aj tuto kúseg višiej najdzeš* (Kl)

melenec m. obyč. mn. č. zavarčka do polievky z múky a vody: *Vareľi sa aj melence v mliece* (Rj) **melenček** zdrob. expr.: *Uvarel sa obaredz a do teho melenčeki* (Đu)

mentík m. dlhý kožuch obtiahnutý zeleným súknom, obyč. odev nevesty: *mentík* (Či)

merica m. dutá miera na zrno (asi 60 litrov): *Šetkého zbožia zme namláceli jednu mericu a tá merica to mohlo bic tak, no ňeh bi to bolo ze tricac, ze štiricac kíľ, vadz ňebolo* (Đu)

merinka ž. klob. druh jemnej vlny, ktorá sa používala na výrobu odevov i klobúkov: *merinka* (Rj)

merkovac nedok. 1. dávať pozor, byť opatrný: *A merkuj f tej hore, ňech sa ci čosi ňestaňe!* (Rj) 2. strážiť niečo, dozerať na niekoho al. na niečo: *Merkuj, ňeh mlieko ňevikipí!* (Rj); *Čo hej ostalo, ľen dzeciská cudzie merkovac a ňeprocivic sa* (Rj)

merkovac sa nedok. mať sa na pozore: *Merkuj sa chlape dobre pred ňím, zdravie máž ľen jedno* (Rj)

merkovac si nedok. dávať si pozor: *Ešče mi vraví, reku, merkuj si, abi ca v zákruce ňezhodzelo* (Rj)

metielko s. metlička: *metielko* (Či)

michalka ž. obyč. mn. č. jesenná huba rastúca obyč. na pňoch, bot. podpňovka (Armillariella): *Ťiekedí už bola aj riadna zima, a michalkí zme nachádzali, celé trsi* (Đu)

mladošina ž. výslužka zo zabíjačky: *mladošina* (Či)

mlatoveň ž. miesto (napr. v stodole) určené na mlátenie: *V mlatovni sa mlácelo* (Vč)

mlčiaci m. spodst. jeden zo svadobných funkcionárov: *Mladí zad' mal širokú, bol tam posel, mlčiaci a to šel'jaké mená maľi* (Či)

mlha (i **hmla**) ž. zhrnuté biele vodné pary nízko nad zemou: *F toľkej mlze sa mi krava stráťela* (Či)

mliazga ž. šťava v rastlinných cievach, miazga: *Píščekli sa robeli najľepšie, kej maľi stromi mliazgu* (Đu)

mlieko s. biela tekutina na výživu mláďat: *To kobilie vizieralo také ňechutné mlieko* (Rj); *Aj sa čosi mlieka nadojelo, ale to skoro šetko išlo na kontingenti* (Ri) **mliečko** s. zdrob. expr.: *Zemiački pojedel, mliečkom zapil a bolo* (Đu)

mlinár m. majiteľ mlyna, odborník na mletie obilia v mlyne: *Tu v Rajci boľi dva mlinári* (Rj) * **mlinárova zelina** (Či) – rastlina na vysokej stonke s ružicou veľkých prízemných listov a jasnožltými kvetmi, bot. divozel (Verbascum) ♦ *si jako mlinárova sľieпка* (Rj) – veľmi priberčivý v jedle, zvyknutý mať všetkého dostatok

mlzák m. malé trojzďňové jahňa chované len mliekom: *mlzák* (Či)

mniškár m. človek zaoberajúci sa miškova-

ním zvierat, miškár: *Ra_za čas sa tu objavil mňíškar* (Či)
močiarski *príd.* prestúpený vodou, vlhký, močaristý: *močiarske lúky* (Či)
mohár i **muhár** *m.* tráva siata na roli, druh krmoviny pre dobytok, *bot.* mohár taliansky (Setaria italica): *muhár* (Či)
moríc *nedok. rezb., stol.* natierať moridlom: *drevo moric* (Rj)
moridlo *s. remes.* roztok na morenie (koží, osív ap.): *moridlo* (Rj)
morový *príd.* úžasný, skvelý; veľký: *To boli morové dubáki, ci vravím, takých som už viacej nenašiel* (Rj) **morovo** *prísl.:* *Som sa ftedí morovo nasmial* (Rj)
mosnica *ž. 1.* smrekový trám **2.** podlaha z brvien al. hrubých dosiek v maštali al. chlieve: *mosnica* (Či)
motolice *ž. pomn.* choroba oviec spôsobená parazitným červom a prejavujúca sa poruchou rovnováhy: *motolice* (Či)
motovidlo *s. 1.* rám na navijanie nití z vretien: *motovidlo* (Rj) **2.** nadávka nešikovnému, mototanému človeku: *Jój, to je motovidlo človek, temu to ňedávaj* (Rj)
možeň *m. kolár.* súčasť dreveného kola, kolík spájajúci bahry: *možeň* (Rj)
možný *príd.* majetný, bohatý, zámožný: *Von bol možní človek* (Či)
mreški *ž. pomn.* vyšívacia technika, spájanie dielov voľným švíkom: *Višivala som na mreški* (Či)
mrcha *I. neskl. príd.* zlý, nedobrá, mizerný, neprajný: *Jój, ftedí boľi mrcha časi* (Rj); *Ona (kobyľa) už mrcha dýchanie mala* (Rj) **II. ž. pejor.** nadávka človeku al. zvieratú; potvrá, hnusoba: *Tá jeho žena, to bola strašná mrcha* (Šu) * **mrcha choroba** (Či) – epilepsia, padúcnica
mrkef *ž.* zelenina pestovaná pre koreň, *bot.* mrkva (Daucus): *Mrkef so_mala ždi v zahratke čerstvú* (Rj)
mrmot *m. expr.* tľmená vrava, hundranie: *Len takí mrmot spoza okna bolo očuc* (Ku)
muhár p. **mohár**
mukiňa *ž.* listnatý strom s drobnými červenými plodmi, *bot.* jarabina mukyňová (Sorbus aria): *Mukiňa mu skoro ve dvore rvostla* (Či)
mulínek *m.* lesklá bavlnená priadza na vyšívanie, zosúkaná z viacerých nití: *mulínek* (Rj)
muriňit' *nedok.* čierniť (sadzami), natierať, mazať (popolom): *muriňit'* (Či)
mustra *ž. zastar.* model, vzor, forma: *Zmeňela so_mustru na móderné šitie* (Či) **musterka** *ž. zdob.:* *musterka* (Rj)
mušta *ž. remes.* mosadzné kladívko na rozklepávanie švov na kožených výrobkoch: *mušta* (Rj)
mútovník *m.* nádoba na mútenie masla, dbanka, maselnica: *Mútovník som ešče doňedávna mala* (Rj)
mutvica i **mutvička** *ž.* miešačka z dreva na rozhabarkovanie, roztrepanie zátrepky, kyslého mlieka ap.: *Zebrať mutvičku, s ňu sa to najľepšie rostrepalo* (Ri)

N, Ň

nacrkac *dok. expr.* nadojiť: *Choj a nacrkaj trochu mlieka!* (Đu)
nádešník *m.* liečivá rastlina, používala sa aj

ako náhrada zeleného petržlenu al. pažítky, *bot.* zádušník (Chlechoma): *Natrhal nádešník a bolo* (Či)
nádizbie *s.* povalový priestor nad izbou: *nádizbie* (Či)
nadmetki *ž. pomn.* spôsob upevňovania zariadení na riasenej sukni: *nadmetki na sukni* (Či)
nadrapic *dok.* natrhnuť: *Nohavice som si na zatku nadrapel* (Rj)
nadrapovac *sa nedok.* povýšene sa správať, vychvalovať sa, vyťahovať sa: *Čo sa furd nadrapuješ, ňigdo ňeňi na to zvedavil!* (Rj)
nádrbelka i **nádrbielka** *ž.* ovocný ker, *bot. egreš* (Grossularia): *Malíni sú ňeňi, nále nádrbeleg máš, koľko koľvek* (Či)
nahlobic *dok.* (postupne) pozatíkať, zatícať: *Nahlobel klincvoh bez rozmislu, jako to teraz vizerá?* (Rj)
nahováarki i **nahovarački** *ž. pomn. 1.* sprostredkovanie manželstva, pytačky: *No, kedz už išli na nahovarački, čosi s teho hadam už len budze* (Rj) **2.** chodenie za dievčaťom, vohľady (prezentované aj ako časť svadobného obradu): *nahováarki* (Či)
nahí *príd.* kováč. * **nahá rohacina** (Rj) – druh nákovy
nachífení *príd.* nahnutý: *Plod od rieki už je akísi nachífení* (Rj)
nákip *m.* (i **ruošťianka**, **víkiska**) kvások do chlebového cesta, náhrada pekárskeho drozdia: *nákip* (Či)
námescie *s. nov.* (i **rínek**) centrum mesta, námestie: *Na celém božém námesci boľi šiate nastavané* (Rj)
naociestka *ž.* domáce kvasnice zo zvyškov posledného chlebového cesta: *Naociestku dalí, to s teho predešlého pečenia ňehalí takú buchňičku a to sa volalo naociestka* (Rj)
nápravka *ž.* plnka do koláča: *Z nápravku veru nešanovala, abi bol koláčdz dobrí* (Či)
naproci *I. prísl. 1.* na protihľej strane, na protihľahľ stranu, oproti: *Sadnul som si naproci húščini za také kričie, puška v ruke, reku, ja ci ukážem!* (Ri) **2.** v ústrety, oproti: *Malí príz okolo šiestej, šak som im išiel naproci, ňeh ňepoblúdzia* (Rj) **II. predl. s D** vyjadruje umiestnenie na protihľej strane, oproti: *Hňedz naproci domu bola kedisi láfka* (Rj)
náprsenka *ž.* výrazná predná (vyšívaná) časť mužskej sviatočnej košele: *náprsenka* (Či)
nárt *m. čižm. obuv.* vrchná časť obuvi zodpovedajúca priehlavku, priehlavok čižmy: *nárt* (Rj)
náruční *príd.* zvierat, ktoré je v záprahu na pravej strane v smere jazdy: *náruční kvoň* (Či)
narovosc *dok.* narásť, vyrásť; dospieť: *Toj som skášala, ňeviem, kedí to scihňe tej trávi telo narvosc* (Rj) ♦ *narvostľi jako baraňi* (Đu) – sú veľmi statní, veľkí
nasládľi *príd.* trochu sladký, sladkastý: *Dobrá je (vypálená) jabľkovicova, hladunká, trochu jakobi nasládľá* (Šu)
nátka (i **hnátka**) *ž.* schladnutie, nádcha: *Z nosa mi čeče, z očí, nátku jako fraz mám* (Mč)
natkac *dok. 1.* tkaním zhotoviť, utkať isté množstvo: *Čo zme si sami natkali, to zme aj malí, nekupovalo sa ňišť* (Đu) **2.** vopchať, vsunúť: *Natkal orechi do vačku, za košefu a*

pojho preč! (Šu)
natnúc i **nacac** *dok.* trochu (sčasti) naťat', naseknúť: *Aj zme ho z_duba natnúli* (Rj)
naturista *m.* prirodzene nadaný (nevyučenný) šikovný človek, samouk: *Tu bolo kopu naturistvo* (Rj)
návlak *m., návlika* i **návlička** *ž. obyč. mn.č.* dlhé (kožené al. vlnené) šnúry, pomocou ktorých sa pripievňovali krpce al. papuče z čiernej vlny na nohu: *návličky na papučoch* (Či)
ňeboví *príd.* belasý ako nebo, bledomodrý: *Ňebové mašfe ve vlasoch mala* (Či)
ňeovádzani *príd.* iba v spoj. so ž. podst. m.: **ňeovádzaná žena** (Či) – šestonedielka, ktorá sa nezúčastnila očistného obradu vädzky
ňerestva *ž.* doba trenia rýb, neresenie: *ňerestva* (Či)
ňeská *prísl. 1.* v tento deň, dnes: *Že vraj ešče ňeská pojdze na ratús* (Rj) **2.** v súčasnosti, teraz: *Ňeská to už ňeňi jako za našej mladosci* (Šu)
ňeskor i **ňeskoriej** *prísl.* v neskoršom čase, neskoršie: *Pridzi ňeskor, teraz ňemám čas* (Rj); *Afe ňeskoriej som si tam zviknúť a bolo dobre* (Šu)
ňestáloc *ž.* nedostatok stálosti, prelietavosť, vrtkavosť: *Ňestálocdz je u chlapa hadam najhoršia vlasnosc* (Rj)
ňeupľne *prísl. nov.* iba čiastočne, nekompletné: *Vraj to bolo viplňené ňeupľne, ani mi to ňedovoleli na tem úradze potpisac* (Rj)
ňeúprosňe *prísl. nov.* neoblomne, nelútostne, kruto: *Von bol strašni chlap, správal sa k ňej ozaj neúprosňe, človeg bi ňeverel* (Rj)
ňeúročné *časť.* používa sa pred pochválením niečoho pekného al. nového (najmä detí, mláďat, domácich zvierat, predmetu, výsledku práce a pod.); aby som neuriekol, nech neurieknem: *Jahňencom sa, ňeúročné, toho roku dari* (Či)
ňevesta *ž. 1.* dievča tesne pred svadbou al. v deň svadby, mladucha: *Furd len také dziefčatko a čil' laľa, ňevesta je z_ňej, f sobotu majú veselie* (Rj); *O_dzaciátku bolo vidzec, že budze šikovná ňevesta* (Rj) **2.** dievča súce na vydaj: *Hľadal si ňevestu dze-kaje a nakoňedz má susedu!* (Šu) **3.** synova (alebo bratova) manželka: *Z ňevestu som sa znášal dobre, ja som sa do mladíh ňestarel* (Či)
ňevdační *príd. 1.* ktorý neprejavuje vďačnosť: *Čo sú to za ňevdační ľudzia?!* (Rj) **2.** ktorý neprináša uspokojenie, uspech; neprijemný, zlý: *Ěj, to (čistenie chlieva) bola veru ňevdačná robota* (Zb) **ňevdačne** *prísl.:* *Zachoval sa ňevdačne, ňečakal som to od ňeho* (Rj)
ňevolňi *príd.* biedny, úbohý; menejcenný, poľutovaniahodný: *Jój, to bol nevolňi človečisko!* (Či)
ňeznámi *m. spodst.* cudzí človek: *Od rána sa tam potuloval jakísi čudáčisko a aš potom sa ziscelo, že to urobil von, tento ňeznámi* (Rj)
ňitcinger *m. kováč.* nástroj na doťahovanie nitov: *ňitcinger* (Rj)
ňížiej *prísl. 1.* v menšej výške, nižšie: *Zahlop klíňedz nižiej, abi aj malí dočiahľi* (Ku) **2.** na mieste položenom viac (smerom) dolu (protiklad vyššie): *Pojme, pozreme ešče ňížiej, možno tam čosi najdzeme* (Rj)
nohavički *ž. pomn. 1.* ženské vlnené pod-

kolienky pletené na ihliciach; biele hrubé pančuchy po kolená upletené z nasúkanej vlny na paličkách: *nohavičky* (Či) **2.** starosvetské ženské vlnené, ručne pletené pančuchy, ktoré zakrývali celé nohy: *nohavičky* (Fa)
nocht m. necht: *Pozri sa na ruki, jaké máž nochtí čierne* (Zb)
novina ž. pasienok premenený na ornú pôdu; pole na mieste zoranej lúky al. vyrúbaného lesa: *novina* (Či)
nvoška ž. * *kozia nvoška* (Rj) – dláto so zašpicatým hrotom používané v rezbárstve

O

obal m. nerovná brázda: *obal na roľi* (Či)
obalek m. **1.** nezoraný kúsok zeme pri vybočení brázdy, celec: *obalek* (Rj) **2.** vrchná časť plátených gátí: *obalek* (Či)
obar m. vývar z rezancov, základ mliečnej polievky: *Dalí obaru a to sa potom dochucovalo* (Rj)
obarec m. jednoduché polievkové jedlo s cestovinovou záväzkou: *Na obed vareli obarec* (Či)
objeმა nedok. obopínať rukami, objímať: *Objeმაli sa a plakali šeci ot ščascia, ke_ca vrácel* (Rj)
objemúc i objac dok. obopnúť rukami (najmä na znak lásky, priateľstva a pod.): *Ja som sa hanbela, neňechala som sa bárke-mu objac* (Rj); *Objeმაl strom, či ho opčiah-ňe* (Rj)
obločiar m. odborník na zasklievanie oblokov, sklenár, oknář; predavač tabuľového skla: *Ra_za čaz aj obločiar chojel po domoch* (Či)
obločko s. expr. menšie okno na komore: *Také maľunké obločko zme maľi hore v komore* (Fa)
oblúk m. plátenná plachta al. drôtené sito na obilnej kose: *oblúk na kose* (Či)
obmurovac dok. ohradiť múrom: *Prvé čo urobeli bolo, že celí pozemeg obmurovali, pekne obehnali múrom* (Rj)
obojek m. vyšívajú gylier na ženských rukávcoch al. na mužských košeliach: *Obojek, to je takí ľimedz na rukáfcach na čičman-ském kroji* (Rj); *obojek* (Či)
obrábac nedok. **1.** spracúvať, opracúvať na potrebný tvar (drevo, kov), do požadovaného štádia: *Drevo doviezli, usušeli a aš potom obrábali, stružľikali* (Rj) **2.** pejor. vykonávať pohlavný akt, milovať: *Neviem, či to bola pravda, ale vraveli, že mu ten jeho kamarád ženu obrába* (Rj)
obracák m. (p. aj **kanhák**) nástroj na obracanie guľatiny: *obracák* (Či)
obzierac nedok. pohľadom (celkove) skúmať, (dôkladne) pozerať, prezeráť: *Obziera-li zme, opkúkali, skúšali, jednali sa, šeličo sa našlo na takém jarmeku* (Rj)
obzierac sa i ozierac sa nedok. obzeráť sa: *Stále som sa ozierał, či nejdze gdosi za mnu* (Rj); *Obzierałi sme sa dokola, šaje zme pozerałi, ale vadz zme nenašli* (Rj)
ocec m. otec: *Šag ocec to robel, po occovi som zebrał to povozničtvo* (Rj) ♦ *na kerého occa si vikrikal?!* (Rj) – z akého dôvodu, načo, prečo; spojenie (na) *kerého occa* vyjadruje hnev, údiv, odmietnutie a pod.; (čas-

to ako zahrešenie)
ocekac nedok. nalievať sa tekutinou, puchnúť: *Pozri jako mi nohi ocekaľu* (Šu)
ocet m. tekutý, kyslý prípravok na ochutenie al. konzervovanie potravín, ocot: *Nafeľ tam aj trochu octu* (Rj)
očina ž. počarenie pohľadom, úrieknutie, choroba „z očí“: *Dostala očinu* (Či)
odaňica ž. dievka v ohláškach, zasnúbená dievka: *odaňica* (Či) * *chodľť po odaňici* (Či) – chodiť po pýtaní
odaňie s. v spoj. *bid' v odaňi* (Či) – byť v ohláškach, t. j. v období medzi zasnubami a sobášom (o budúcich mladomanželoch)
odbachnúc dok. expr. odstrelit, zastrelit: *Bi ma tam bol odbachnúł ako psa!* (Rj)
odehnac dok. prinútiť vzdialit' sa, vyhnať: *Fur_tam (diviaci) chojeli, ňiaľko sa ňedali odehnac* (Ri) * *odehna_dieťa* (Či) – vyvolať potrat
odlávic dok. pootláčať, (bolestivo) otláčať: *Abi mu to (koňovi pod sedlom) ňeodlávelo* (Rj)
odomňik m. často v mn. č. najbližší príbuzní svadobných funkcionárov, ktorí môžu prísť na svadbu bez pozvania: *odomňici* (Či)
odrapic dok. expr. odtrhnúť, odsklbnuť: *Ňehral sa s_tím, odrapel kuz novín, zabaľel slaňinu aj_do teho a bolo* (Rj)
odvác nedok. varením (preváraním) mlieka pripravovať syr al. tvaroh: *Aj zrána odvácala bača žinčicu* (Fa)
odvaric dok. tepelne (varením) upraviť, prevariť: *Bača sir_ráno ždi odvarel* (Đu)
odzrubit' dok. očistiť orechy od škrupiny: *odzrubid' orechi od zrupcov* (Či)
odžic si dok. užit' si svoje, prežiť: *Ja už mám svoje odžitě* (Rj)
ogorka ž. **1.** zelenina pestovaná pre zelené podlhovasté plody, bot. Cucumis: *Nasadzel ogorki a bolo* (Rj) **2.** plod tejto rastliny, uhorka: *Jakési sú ti ogorki zlé, horké či kieho paroma* (Rj)
ohláľka ž. **1.** povrazová al. kožená uzda na koňa bez zubadla (na jeho vedenie, priviazanie a pod.): *ohláľka na koňa* (Rj) **2.** remenná al. kožená väzba spájajúca obe časti cepov: *Ohláľka na cepoh už_e obedraná* (Rj)
ohlášac sa i ohlašovac sa nedok. dávať vedieť o sebe, hlásiť sa: *Ono (žriebä) sa tam za ňu (kobyľu), prádaže, ona ho tam voňala, ona ho tam šetko možné, sa ohlašovalo, ľebo čo chcelo šetko robic, ľebo také maľučké ešče ňieve erdžac* (Rj)
ohňivi prid. majúci farbu ohňa, červený: *oh-ňivá šatka* (Či)
ochváciac sa dok. hltavo sa najesť (nažrať), a tak si spôsobiť chorobu z presýtenia: *Daj pozor aš sa ňeochváciš, pomali jec!* (Rj); *ochváťeni statek* (Či)
ochvat m. (p. **čemer, prichváťenie**) choroba ľudí i zvierat spôsobená zrážaním krvi (po hltavom pití, jedení, žraní): *ochvat* (Či)
ochvatni prid. v spoj. *ochvatňia /ochvatná zelina* (Či), bot. túžobník obyčajný (Filipendula vulgaris)
ojo s. dlhá žrd' na voze al. saniach, ktorou ťažné zvieratá určujú smer pohybu: *Ojo maľi uviazané na tích sánkoch* (Rj)
okiť m. cencúl: *okiť* (Či)
okolica ž. plocha so zhrabaným senom, kopa sena rozhádzaná na dosušenie: *okolica sena na lúke* (Či)

okřzel' i okřzel' m. **1.** do kruhu (al. v radoch) zhrabané nedosušené seno: *Už je tam posľední okřzel' sena* (Či) **2.** hromadný výskyt lesných plodov na jednom mieste: *Víše tej lúčki som potom natrafel na pekni okřzel' kuriatek* (Rj)
oldomáš m. zapíjanie uzavretej kúpy, predaja, ukončenia nejakej väčšej práce ap.: *Ešče som to na tem koňiku odviezel a zme piľi oldomáš tam* (Rj)
olevrant m. popoludňajšie jedlo, olovrant: *No a von išiel na olevrant, išiel sa najesc* (Rj)
olovníca ž. záväžie používané v murárstve: *Bolo aj záväžie, to je olovníca* (Rj)
omelie s. (i mel) vždy zelená parazitická rastlina, bot. imelo (Viscum): *Ešče aj ce_zimu zme maľi trochu omelia* (Đu)
omelina ž. **1.** omrvina, otrusina: *omelini na stole* (Či) **2.** expr. malé množstvo, trocha: *S tolkej omelini sa ňenajeme, choj kúpid' ešče* (Či)
omlad m. mladý výhonok na strome al. kríku: *Ten stročeg je samí omlad* (Či) **omladčički** m. zdob. puky z buka: *bukové omladčički* (Či)
onuca ž. kus látky na omotanie nohy (v bagančiach, čižmách ap.); ovinovačka: *Aj na vojňe zme maľi len onuce* (Rj)
opáčka ž. **1.** návšteva pri významnej udalosti v rodine (svadba, narodenie, dieťaťa, krst a pod.) obyčajne spojená s prinesením podarunku (jedlom, nápojmi ap.): *Išlo sa na opáčku* (Či) **2.** podarunek pre rodinu, v ktorej oslavujú významnú udalosť (svadba, narodenie, dieťaťa, krst a pod.): *To bola naša opáčka pre maľučkú* (Či) **opáčkoví prid.** v spoj. *opáčkoví košik* (Či) – košík, v ktorom sa nosí jedlo na opáčku pre *kútnicu*
opchot m. obchádzka, okľuka: *Joj, dzieca moje, to bi si mal po cesce veľkí opchot, choj ti len kolo jarku!* (Rj)
opešany prid. zastar. zadychčaný od rýchlej chôdže, namáhavej práce ap.: *Fuj, aľe som opešaná, ňevládzem už* (Či)
opešiat' nedok. zastar. strácať dych pri rýchlej chôdzi, behu, namáhavej práci ap.: *Nebeš tak, už opešiam!* (Či)
opierka ž. operadlo: *Pred nami bola láľka aj z_opierku* (Rj)
opkľiesnič dok. zbaviť konárov, poobtnáť, obsekať, osekať: *opkľiesňeni strom* (Rj)
opľecko s. súčasť ženského kroja, horná časť rubáča zakrývajúca hrud' a plecía (obyč. biela a ozdobne vyšívaná): *opľecko* (Či) **opľecianko** s. zdob. opľecianko (Či)
opnúc dok. dookola zviazať, spevniť, obviazať: *Už som mal fúru opnúť* (Rj)
oprata ž. obyč. mn. č. **opraty** remenná súčasť postroja na vedenie záprahu, liace: *Ná zaz oprati si mal už zasek koľo bolo treba duhě, tím sa kerovalo* (Rj)
oprecek prisl. rýchlo, náhlivo; pretekajúci sa: *Ná, už zme aj vaľeli dolu dolinu oprecek, kerí nat kerého!* (Rj)
opřchnuc dok. **1.** (postupne) opadať, opadnúť: *Sňahu trochu ze stromu mi oprčhnulo za krki* (Rj) **2.** (postupne) strátiť listy, perie a pod.: *Neviem, prečo tá sľieľka oprčhla* (Rj)
oračka ž. **1.** obrábanie zeme pluhom, oranie, orba: *Aj pod horu zme oralí, aľe to bola čaška oračka* (Đu) **2.** *V jeseňi potom nastala oračka a tak to išlo postupňe* (Ri)
oravec m. plechový predĺžený zvonec pre ovce, pochádzajúci z Oravy: *Oravec, to bol*

takí zvoňec (Či)

orechovec *m.* lúčna alebo záhradná popínavá rastlina s voňavým hroznavým kvetstvom, *bot.* hrachor hluznatý (*Lythyrus tuberosus*): *Tuto ve dvore bol orechovec* (Či)

orel *m.* veľký dravý vták, *zool.* orol (*Aquila*): *L'udzia potom vraveli, že to bol orol* (Ri)

orlovňa *ž.* budova, v ktorej mávali v minulosti stretnutia členovia spolku Orol: *Stretali zme sa v orlovni, tam bola potom aj škola* (Rj)

osnova *ž.* sústava pozdĺžne napätých niti na krosnách, medzi ktoré sa prepletajú priečne nite pri tkaní: *osnova na krosnách* (Rj)

ostrie *nedok.* brúsením vytvárať ostrie, ostriti: *Aj kovádz ostrel krompáče* (Rj)

osúch *m.* chlebový pagáč z jačmennej al. ražnej múky: *Mi zme osúchi stále piekali* (Či)

oširovac *dok.* pripraviť koňa na jazdu: *Niekedy boli tri, lebo štiri hodzini, koňa som oširoval a uš sa išlo* (Rj)

oširovaný pripravený na jazdu: *Kedz bol šikovni, kuoň bol dzesi-čosi oširovaní* (Rj)

oškliví *príd.* 1. nepekný, škaredý: *To bola jedna stará ošklivá baba* (Či) 2. neslušný, nepríjemný, zlý: *Stále mal ošklivé reči* (Či)

3. zlý, surový, protivný: *To je ošklivé chlap-*

čisko, daj si pozor! (Či)

oškubac *dok.* 1. zbaviť peria, oškubať: *oškubadz hus* (Đu) 2. *Oškubal ho pri kartáh dočista* (Rj)

ošmeknúť *dok. expr.* podvieť, oklamať, okabátiť: *Nesmel si sa ňehadz bárako ošmeknúť, to sa ci mohlo raz-dva stac* (Rj)

ošpačic sa *dok. expr.* oženiť sa: *Ja ňeviem, čo sa tak skoro ošpačel, dze ho čerci brali* (Rj)

oštafirovať *dok. klob.* ozdobiť klobúk stuhou, prísť stuhu na klobúk: *oštafirovac klobúk* (Rj)

otál' *zám. ukaz. prísl.* z toho miesta, odtiaľ, stadiaľ: *Baňoví pieseg bol otál' a váhoví od Žilini* (Rj)

otkvap *m.* dolný okraj strechy, odstavajúci od steny, ústrešie: *Stal som si pod odkvap a čakal, kím najhorší déšč prejdze* (Rj)

otomán *m.* pohovka, diván: *V ňedzeľu si ždi vedzel póbedze tag na hodzinu ľahnúdz na otomán a podriema ci* (Rj)

otpantac *dok.* odviazať, odmotat': *Som tam pozatku vešiel, koňa otpantal, sadnúl som si na ňeho a taje križom cez Rajčanku* (Rj)

otpásc *dok. expr.* prísť o niečo, stratiť: *Čo ci ja môžem zato, že si si štraneg otpásel!* (Rj)

otpratac *dok. expr.* odniesť, odložiť, odstrá-

niť: *Ňebolo pomoci, pozvážalo sa, muselo sa hñedz otpratac* (Ri)

otúkac *nedok.* 1. niečo obijať, zrážať, zráňať: *Ve dvore orechi otúkali* (Rj) 2. tlcením spracúvať (napr. obijať obilie cepmi pred mlátením, konope a pod.): *otúkaňie obilia* (Či) 3. narázmi poškodzoť, drat': *Už mám tú rúčku celú otučenú* (Rj) ♦ *otúkadz* (niečo) *o hlavu* (Rj) – neustále niečo pripomínať, vytýkať

ovádzať *nedok.* vykonávať cirkevný obrad, pri ktorom je žena po pôrode s novorodencom prvý raz uvedená do kostola: *ňeovádzaná žena* (Či)

ovenka *ž. zdrob. expr.* 1. malá ovca, ovečka: *ovenka* (Či) 2. maznavé oslovenie malého dieťaťa: *Ti si taká ovenka moja!* (Rj)

oves *m.* nenáročná obilnina, *bot.* ovos siaty (*Avena sativa*): *Hodnie sa aj oves tuto v okolí pestoval* (Rj)

ožrebic sa *príd.* (iba v žen. r.) priviesť na svet žriebä: *Bola prví raz ožrebená* (Rj)

ožvať *dok. expr.* ohovoriť: *Ešte aj svojih vlasníh ožval* (Či)

Pokračovanie nabadúce

PaedDr. Miloslav Smatana, CSc., absolvent Pedagogickej fakulty v Nitre, pracuje v Jazykovednom ústave SAV v Bratislave

MONITORING NETOPIEROV V PODKROVIACH SAKRÁLNYCH OBJEKTOV DEKANÁTU RAJEC

Sakrálné stavby s vhodným podkrovím (prevažne staršie kostoly a kaplnky) predstavujú významné úkrytové biotopy pre niekoľko druhov netopierov, z ktorých sa niektoré bežne vyskytujú v oblasti Rajeckej doliny. Sú to najmä netopier obyčajný (*Myotis myotis*), podkrovár malý (*Rhinolophus hipposideros*) a ucháč sivý (*Plecotus auritus*). Podkrovia sú vyhľadávané najmä gravidnými samicami, ktoré ich využívajú na porodenie a výchovu mláďat. Vytvárajú tak mnohopočetné letné kolónie, ktoré môžu mať veľkosť od niekoľko desiatok až po niekoľko tisíc jedincov. Podkrovia kostolov a kaplniek sú obsadzované hlavne v období od mája do augusta, mimo toto hlavné rozmnožovacie obdobie ich využívajú iba jednotlivci či malé skupinky. V zime sakrálné stavby neposkytujú vhodné podmienky na prezimovanie a netopiere tu nachádzame iba ojedinele.

Všetkých 28 druhov netopierov vyskytujúcich sa na Slovensku je zákonom chránených a patria k ohrozeným druhom živočíchov ako v slovenskom, tak aj v celoeurópskom priestore. Ako výhradne hmyzožravé druhy (platí iba pre druhy vyskytujúce sa na Slovensku) sú veľmi citlivé na akékoľvek zmeny prostredia – zvýšenú chemizáciu, zmenu krajinej štruktúry, stratu lovných biotopov alebo lokalít vhodných na reprodukciu a prezimovanie. Hlavným spôsobom ochrany netopierov je preto aktívna a cielená ochrana ich biotopov. V dnešnej dobe čoraz častejšie dochádza k výrubom starých stromov alebo celých porastov, zániku mokradí, k likvidácii starých budov alebo ich rekonštrukciám. Podkrovia kostolov sa stávajú často poslednými vhodnými úkrytmi pre druhy viazané na tento typ biotopov. Z toho vyplýva potreba vyhľadávania aktívnych letných kolónii v podkroviach kostolov a riešenie problémov spojených s prítomnosťou kolónie v priestoroch kostola za účelom zachovania týchto úkrytových a reprodukčných možností.

K problémom, ktoré sú spojené s výskytom netopierov v podkroviach kostolov patrí poškodzovanie trávov a drevených nosných konštrukcií striech, ako aj silný zápach, ktorý je spôsobený hromadením trusu v takýchto uzavretých priestoroch s vysokými teplotami v letnom období. Riešenie týchto problémov je pomerne jednoduché a spočíva v pravidelnom čistení podkrovia a v jednoduchých technických opatreniach, ktoré prispievajú k rýchlejšiemu presúšaniu trusu, jeho ľahšiemu odstraňovaniu a zníženiu zápachu. V prípade ústretovosti zo strany správcov farnosti je možné vytvoriť podmienky, ktoré by minimalizovali negatívne dopady na konštrukcie kostolov a ich využívanie a umožňovali existenciu letných kolónii netopierov.

V roku 2010 sa na základe iniciatívy OZ Tilia začalo so systematickým dlhodobým projektom mapovania výskytu letných kolónii netopierov v sakrálnych stavbách Žilinskej diecézy. Monitoring bol rozdelený na etapy podľa dekanátov, pričom medzi skúmané oblas-

Netopier obyčajný (*Myotis myotis*)

ti patrí aj Dekanát Rajec. Výskum nadviazal na doterajší monitoring prebiehajúci od roku 2005.

V roku 2005 sme sa v regióne tohto dekanátu zamerali na základnú obhliadku všetkých sakrálnych objektov, identifikáciu vhodných objektov a následnú vizuálnu kontrolu vybraných kostolov, ktoré mali potenciál pre výskyt letných kolónii v podkrovných priestoroch

VÝSLEDKY MAPOVANIA ZA ROK 2005 V DEKANÁTE RAJEC:

- počet skontrolovaných objektov: 22 v 19 obciach,
- výskyt 1 druhu: netopier obyčajný (*Myotis myotis*),
- výskyt netopier zaznamenaný v 2 kostoloch, v oboch prípadoch mnohopočetné letné kolónie (200 – 700 ks v kolónii): Fačkov (cca 260 ks), Rajec (cca 640 ks),
- výskyt nepotvrdený v 4 objektoch s vhodnými podkrovnými priestormi,
- 15 objektov nebolo vhodných pre výskyt letných kolónii vzhľadom na neprítomnosť podkrovných (nové kostoly, kaplnky, domy smútku).

Netopier obyčajný (*Myotis myotis*)

V roku 2006 boli skontrolované iba kolónie v kostoloch vo Fačkove, zaznamenaný počet 320 jedincov druhu netopier obyčajný (*Myotis myotis*) a v Rajci kolónia toho istého druhu o veľkosti 580 jedincov.

V tomto roku sme v zimnom období realizovali v spolupráci so Správou NP Malá Fatra, OZ Tilia Rajec a ZO SZOPK Miniopterus Bratislava vyčistenie podkrovných priestorov týchto dvoch kostolov. Pre objektívne zhodnotenie stavu sa pokračovalo v roku 2010 kontrolou zvyšných objektov a preverení už nájdených kolónii.

VÝSLEDKY MAPOVANIA ZA ROK 2010 V DEKANÁTE RAJEC:

- počet skontrolovaných objektov: 11 (z toho 9 kontrolovaných prvýkrát),
- výskyt 3 druhov netopierov: netopier obyčajný (*Myotis myotis*), podkovár malý
- (*Rhinolophus hipposideros*), ucháč sp. (*Plecotus sp.*),
- výskyt netopierov zaznamenaný v 7 kostoloch, z toho v 4 kostoloch mnohopočetné letné kolónie (300 – 900 ks v kolónii): Fačkov (600 ks), Rajec (900 ks), Kamenná Poruba (300 ks), Višňové (800 ks), a v 2 kostoloch výskyt v počte do 35 jedincov: Konská (35 ks), Turie (6 ks),
- jedinice druhov podkovár malý (*Rhinolophus hipposideros*), ucháč sp. (*Plecotus sp.*) boli zaznamenané iba v kostole v Konskej (34 ks podkovárov a 1 ks ucháč)

Ucháč sivý (*Plecotus auritus*)

Zo starších publikovaných i nepublikovaných údajov je známe, že kolónia netopierov obyčajných (*Myotis myotis*) existuje v Rajci už niekoľko desiatok rokov a údajne patrila k najväčším na Slovensku. Po nie príliš citlivo zvolenej rekonštrukcii rajeckého kostola v roku 1992 došlo k radikálnej redukcii populácie, pričom napr. Karol Huljak vo svojej správe z roku 1997 uvádza odhad veľkosti kolónie na cca 200 ks. Čo sa týka populácie v kostole vo Fačkove, ten istý autor predpokladá, že vznikla po rozpade rajeckej kolónie, nakoľko tu autor zaznamenal netopiere prvýkrát v roku 1995 a v roku 1997 tu odhadoval počet netopierov na cca 120 až 200 ks.

Na základe týchto údajov a na základe nami získaných údajov z rokov 2005, 2006 a 2010 je možné konštatovať, že obe populácie sú stabilné a majú rastúci trend početnosti. Populácia vo Fačkove vzrástla za obdobie 15 rokov trojnásobne a populácia v Rajci dokonca takmer štvornásobne.

Použitá literatúra:

1. Huljak, K., 1997: Netopiere opäť po štyroch rokoch. In Spravodaj mestského múzea Rajec, 1997, str. 12
2. Bitušík, P., Dobeš, P., Jančovičová, A., Podolanová, G., Tóthová, J., Židek, L., 1992: Rajec. Mestský úrad Rajec, Rajec.
3. Labudíková, I., 2005 2010: terénne záznamy, nepublik.

Autorky článku:

Ing. **Ivana Labudíková** (škola: Fakulta ekológie a environmentalistiky v Banská Štiavnica TU Zvolen, bývalý pracovník Správy NP Malá Fatra, v súčasnosti odborný radca na OÚŽP v Považskej Bystrici, člen OZ Tilia v Rajci, venuje sa výskumu cicavcov, ochranárskemu manažmentu)

RNDr. **Eva Stanková** (škola: Fakulta prírodných vied UMB v BB, bývalý pracovník Správy NP Malá Fatra, v súčasnosti referent pre ŽP Mesta Rajecké Teplice, štatutár OZ Tilia v Rajci, venuje sa ekovýchove, ochranárskemu manažmentu)

4x foto: autor

Výstavba mosta na Nádražnej ulici

Obecný dom na námestí

ZO ZBIERKY MESTSKÉHO MÚZEA V RAJCI

Lekárň Ku zlatému levu pri kostole so svojim lekárnikom (dnešný Domov vďaky)

Predajňa Baťa na námestí

